

ANALIZA
FENOMENA
I POUKE
IZ PRAKSE

BEOGRAD
2025.

U
K
R
O
P
C
I
J
A
Z
a
m

Univerzitet u Beogradu
Arhitektonski fakultet

UREDнице

dr Danijela Milovanović Rodić
Ljubica Slavković
dr Jasmina Đokić

urbanizam
I KORUPCIJA

Edicija:

Gradovi između javnog interesa i privatnog profita

Naslov:

URBANIZAM I KORUPCIJA

Analiza fenomena i pouke iz prakse

Urednice:

dr Danijela Milovanović Rodić

Ljubica Slavković

dr Jasmina Đokić

Izdavač: Univerzitet u Beogradu - Arhitektonski fakultet

Za izdavača: Profesor Vladimir Lojanica, dekan

Recenzenti:

Prof. dr Vladan Đokić, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu - Arhitektonski fakultet

Prof. dr Milena Dragičević Šešić, profesor emeritus, Univerzitet umetnosti u Beogradu – Fakultet dramskih umetnosti

Doc. dr Ana Perić Momčilović, docent, School of Architecture, Planning and Environmental Policy, University College Dublin

Autori poglavlja (po redosledu pojavljivanja):

Marija Kosović, student doktorskih studija, Univerzitet u Beogradu - Arhitektonski fakultet

Vesna Teofilović, doktorand, Univerzitet u Beogradu - Arhitektonski fakultet

dr Ana Graovac, Nova planska praksa

dr Jasmina Đokić, Nova planska praksa

dr Marija Maruna, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu - Arhitektonski fakultet

Ljubica Slavković, Nova planska praksa

Ksenija Radovanović, Nova planska praksa

dr Danijela Milovanović Rodić, vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet

dr Aleksandra Nenadović, vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet

Emilija Jović, istraživač pripravnik, Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet

Novak Đukić, asistent, Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet

dr Ksenija Petovar, redovni profesor u penziji, Univerzitet u Beogradu - Arhitektonski fakultet, Geografski fakultet

Nemanja Nenadić, Transparentnost Srbija

Dizajn i prelom: Jelena Kesić

Urednica i menadžerka projekta: Ljubica Slavković

Produkcija:

Ljubica Slavković,

Nova planska praksa

Štampa: Standard 2

Tiraž: 200

Publikacija je realizovana u okviru projekta Javnost u javnim politikama koji sprovodi Nova planska praksa u saradnji sa beogradskom kancelarijom Fondacije "Hajnrh Bel".

sadržaj

PREGOVOR

RECENZIJE

RAZUMEVANJE FENOMENA KORUPCIJE

KORUPCIJA U PROSTORNOM PLANIRANJU: SISTEMATIČNI PREGLED LITERATURE
Marija Kosovič

URBANE TRANSFORMACIJE POD DOMINACIJOM KAPITALA: AUTORITARNI NEOLIBERALIZAM I
NJEGOVE DRUŠTVENO-PROSTORNE MANIFESTACIJE
Vesna Teofilović

ULOGA I ETIKA URBANISTA: STRUKTURNA RAZGRADNJA DELOVANJA U JAVNOM INTERESU
dr Ana Graovac

KRIZA INTEGRITETA URBANISTIČKOG PLANIRANJA KAO DELATNOSTI OD JAVNOG ZNAČAJA
dr Jasmina Đokič

RIZICI I SUMNJE NA KORUPCIJU U PRAKSI

KORUPCIJA I PROSTORNI RAZVOJ: ULOGA SAVETA ZA BORBU PROTIV KORUPCIJE U SRBIJI
dr Marija Maruna, Ljubica Slavković, Ksenija Radovanović

(NE)VIDLJIVI MEHANIZMI (ZLO)UPOTREBE JAVNIH RESURSA PROJEKTA EXPO BELGRADE 2027
dr Danijela Milovanović Rodić, dr Aleksandra Nenadović, Emilija Jović, Novak Đukič

KORUPTIVNI INTERESI I OBEZVLAŠĆIVANJE LOKALNIH SAMOUPRAVA U SEKTORU
ENERGETIKE I RUDARSTVA
dr Ksenija Petovar

IZGRADNJA I „UGRADNJA“: KORUPTIVNI RIZICI U GRAĐEVINSKOM SEKTORU
Nemanja Nenadić

BELEŠKA O AUTORIMA

dr Danijela Milovanović Rodić

dr Aleksandra Nenadović

Emilija Jović

Novak Đukić

**(NE)VIDLJIVI MEHANIZMI
(ZLO)UPOTREBE JAVNIH RESURSA
PROJEKTA EXPO BELGRADE 2027**

1 UVOD

Projekat EXPO Belgrade 2027 predstavlja jedan od najvećih projekata javne intervencije i urbane transformacije poslednjih decenija, koji zbog svojih ogromnih javnih ulaganja, netransparentnih procedura donošenja odluka, ubrzane izgradnje u zaštićenom i osetljivom području, nejasnih sadržaja i prostornih granica, uprkos izuzetnoj prisutnosti u javnoj sferi izaziva veliko pozorenje stručne i šire javnosti.

Ispostavilo se da, uprkos izuzetnom prisustvu u zvaničnim dokumentima, kao i medijskim nastupima predstavnika različitih javnih institucija, nije moguće jednoznačno utvrditi šta jeste ili šta nije projekat EXPO Belgrade 2027.

U radu su predstavljeni metodologija, proces i rezultati transdisciplinarnog akcionog istraživanja mehanizama upotrebe javnih resursa projekta EXPO Belgrade 2027, sprovedenog tokom studentskog, a zatim šireg društvenog protesta i institucionalne krize, izazvanih padom nadstrešnice na železničkoj stanici u Novom Sadu.

Istraživački proces je realizovan po *ad hoc* modelu oblikovanom dvema silama - dinamikom studentskih protestnih aktivnosti i delovanjem javnih institucija u funkciji realizacije EXPO projekta tokom istraživanja. U istraživanju su učestvovali nastavnici i studenti Arhitektonskog fakulteta Univerziteta u Beogradu za vreme blokade nastave, te su relacije istraživanja i studentskih protesta uspostavljene na nivou motiva, vrednosti i ciljeva, ali i načina delovanja – rezultati istraživanja su bili osnov za preduzimanje različitih tipova akcija u okviru studentskog protesta. Uspostavljena je saradnja sa nastavnicima i studentima sa više fakulteta Univerziteta u Beogradu, organizacijama civilnog društva i ekspertima u oblasti urbanog razvoja.

Ovaj transdisciplinarni, kritički i akcioni pristup istraživanju planskog, pravnog i finansijskog aspekta projekta EXPO Belgrade 2027 sa stanovišta održivog urbanog razvoja i dobrog upravljanja je utemeljen u institucionalnoj teoriji. Naknadno se mogu uspostaviti relacije sa konceptima pobunjenog planiranja (eng. *insurgent planning*) i pobunjene pedagogije (eng. *insurgent pedagogy*).

Sa ciljem da se sagledaju planska rešenja i u skladu sa tim detektuju nevidljivi rizici, analizirani su zakoni, prostorni i urbanistički planovi, izveštaji i odluke javnih institucija, ali i medijski sadržaji radi razumevanja stavova nadležnih institucija i javnih funkcionera o pitanjima od značaja za projekat. Nalazi ukazuju da EXPO Belgrade 2027 predstavlja tipičan primer megaprojekta. Njegova veličina i nejasna granica, kompleksnost i rizici, nepreciznost i porast troškova, politički diskurs i manipulacija narativima, netransparentnost i isključivanje javnosti ukazuju na važnost razvoja mehanizama nadzora, javne kontrole i odgovornosti.

URBANIZAM I KORUPCIJA / Analiza fenomena i pouke iz prakse

2 TEORIJSKI OKVIR I METODOLOŠKI POSTUPAK ISTRAŽIVANJA

Istraživanje kombinuje analizu formalnih institucija i politika kroz prizmu institucionalne teorije, sa kritičkim, kolaborativnim i angažovanim pristupom planiranju i obrazovanju, u cilju afirmacije održivih, pravednih i demokratskih modela razvoja.

2.1. Institucionalna teorija kao analitički okvir za razumevanje megaprojekata

Društveni odnosi i procesi u političkoj, društvenoj i ekonomskoj sferi su oblikovani institucijama, oličenim u formalnim (norme i pravila) i neformalnim (vrednosti, konvencije i obrasci ponašanja) institucijama, organizacionoj strukturi i mehanizmima donošenja i sprovođenja odluka (North, 1992). Planiranje urbanog razvoja se odvija u gusto institucionalizovanom prostoru – mreži zakona, propisa, sistema organizacija i praktičnih rutina (Lowndes, 2001). Od devedesetih godina 20. veka u teoriji planiranja (Healy, 1997, 2002; Innes, 1995) se ističe da institucionalni sistem nije samo okvir unutar kog se planira. S obzirom na to da od dizajna institucionalnog sistema zavisi uspešnost upravljanja i kvalitet odluka, institucije moraju biti predmet analize i oblikovanja od strane planera (Milovanović Rodić & Maruna, 2022). Stoga je važno razumeti proces institucionalizacije, način i uslove promene institucionalnih aranžmana. Institucionalni okvir koji omogućava izražavanje različitih interesa, pa se javni interes utvrđuje, ugrađuje u javne politike i ostvaruje uz informisano i aktivno uključivanje građana, smanjuje dominaciju moćnih aktera i obratno, oni koji to nisu omogućavaju njihovo oblikovanje odnosima moći i (zlo)upotrebu od strane partikularnih interesa (Healy, 1997). Moć struktuirane procese kreiranja svih javnih politika i manifestuje se na različitim nivoima. Pritisци u funkciji ostvarivanja interesa moćnih aktera mogu biti vidljivi, kada je suočavanje sa njima lakše, ali i nevidljivi javnosti, pa čak i profesionalcima u oblasti, čime postaju značajno efektivniji, odnosno teži za suočavanje (Luke, 2002). Kvalitet i otpornost institucionalnog sistema na takve pritiske u velikoj meri zavisi od stepena njegove usklađenosti sa lokalnim kontekstom, pre svega vrednostima i normama, ali i ostalim kapacitetima (logističkim, tehničkim, po pitanju znanja i veština, itd.) profesionalne, ali i šire zajednice i društva u celini. Takođe, važno je razumeti da se institucionalna rešenja ne mogu uvoziti i prenositi iz drugih konteksta bez kritičke analize i prilagođavanja, što jeste bio jedan od uzroka neuspešnosti primene velikog broja zakonskih i organizacionih rešenja "uvezenih" u srpski sistem u procesu pridruživanja EU.

Iako urbanisti u Srbiji i dalje formalno zauzimaju važnu poziciju u procedurama upravljanja prostornim razvojem, njihov stvarni uticaj na donošenje odluka postepeno opada (Maruna i dr., 2020). Odluke o korišćenju prostora donose se kroz

RIZICI I SUMNJE NA KORUPCIJU U PRAKSI

različite mehanizme i od strane brojnih institucija na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou. Svaka od tih organizacija ima određenu nadležnost, znanje i sopstvenu viziju razvoja, što čini proces koordinacije složenim. Planske odluke, čak i kada se odnose na konkretan resurs ili teritoriju, često zahtevaju uključivanje više aktera i uvažavanje različitih institucionalnih pravila i interesa. U praksi se dešava da više legitimnih institucija polaže pravo na odlučivanje o istoj lokaciji, pri čemu nije uvek jasno ko ima krajnju odgovornost. Kao rezultat toga, planerske institucije se suočavaju sa dugotrajnim i komplikovanim procedurama koje uključuju brojne zahteve, primedbe i faze odobravanja. Umesto da se plan razvija kroz argumentovanu raspravu i razmenu različitih ideja i potreba, on se često oblikuje u skraćenim procedurama i suženim krugovima, što uvećava rizik od korupcije i manipulacije javnim resursima prilagođavanjem planskog, a zatim i projektantskih rešenja pojedinačnom, a ne javnom interesu (Milovanović Rodić, 2015; Maruna, Teofilović & Milovanović Rodić, 2023; Nenadović & Milošević, 2022).

Planski i pravni sistem Srbije je značajno transformisan u funkciji velikih infrastrukturnih projekata sprovedenih poslednjih desetak godina. Najznačajniji sa tog aspekta, ali i najveći sa stanovišta količine angažovanja javnih resursa su Projekat Beograd na vodi (Perić & Maruna, 2022; Zeković & Maričić, 2022) i Projekat EXPO Belgrade 2027 (Transparentnost Srbija, 2024). Oba projekta zadovoljavaju i ostale karakteristike megaprojekata – imaju veliku političku podršku i promociju, odlučivanje, planiranje i građenje se odvijaju u netransparentnim procedurama dizajniranim posebnim zakonima¹, budžet se značajno menja tokom realizacije koju karakteriše kašnjenje i diskutabilan kvalitet izvedbe. Bent Flyvbjerg definiše megaprojekte kao „velike investicione projekte koji koštaju milijardu dolara ili više, traju mnogo godina, utiču na milione ljudi i uključuju brojne aktere sa različitim interesima“ (Flyvbjerg, 2014). On ukazuje na strukturne slabosti u planiranju i upravljanju ovim projektima, pri čemu posebno naglašava „strateško iskrivljeno predstavljanje“ i „optimistična pristrasnost“ kao mehanizme koji omogućavaju izbegavanje odgovornosti i prikrivanje stvarnih troškova i rizika (Flyvbjerg, 2007).

Pod strateški iskrivljenim predstavljanjem (*strategic misrepresentation*) se podrazumeva sistematsko manipulisanje informacijama od strane promotera i planera velikih infrastrukturnih projekata — svesno predstavljanje projekta u povoljnijem svetlu nego što to objektivni podaci pokazuju, s ciljem da se obezbedi njegovo odobravanje i finansiranje (Flyvbjerg, Bruzelius & Rothengatter, 2003; Flyvbjerg, 2007).

¹ Zakoni koji su imali za proklamovani cilj podsticanje građevinske industrije u uslovima ekonomske krize (Zakon o podsticanju građevinske industrije Republike Srbije u uslovima ekonomske krize (2012), prvobitno iz 2010), realizaciju projekta *Beograd na vodi* (Zakon o utvrđivanju javnog interesa i posebnim postupcima eksproprijacije i izdavanja građevinske dozvole radi realizacije projekta "Beograd na vodi" (2020), prvobitno iz 2015), izgradnju *Moravskog koridora* (Zakon o utvrđivanju javnog interesa i posebnim postupcima radi realizacije projekta izgradnje infrastrukturnog koridora auto-puta E-761, deonice Pojate-Preljina (2019), kao i nedavno ukinuti Zakon o posebnim postupcima radi realizacije projekata izgradnje i rekonstrukcije linijskih infrastrukturnih objekata od posebnog značaja za Republiku Srbiju (2020) (Transparentnost Srbija, 2024).

Najčešće se namerno potcenjuju troškovi i preuveličavaju koristi, ignorišu ili minimizuju rizici i negativni efekti, a analizama izvodljivosti manipuliše. Flyvbjerg (2007) tvrdi da ova praksa nije rezultat grešaka ili nedostatka znanja, već racionalna i namerna strategija aktera koji imaju interes da projekat bude odobren — bilo iz političkih, ekonomskih ili ličnih razloga. Ovo ponašanje često ostaje nekažnjeno jer su institucionalni mehanizmi kontrole slabi, a odgovornost difuzna. U okviru institucionalne teorije, stratezijsko iskrivljeno predstavljanje može se tumačiti kao proizvod institucionalnog okruženja koje stimuliše formu „organizovanog neznanja“, gde je uspeh definisan ne kroz kvalitet i ishod projekta, već kroz njegovu sposobnost da se uklopi u postojeće političko-birokratske tokove i bude formalno usvojen.

Za razliku od strateški iskrivljenog predstavljanja, optimistična pristrasnost (*optimism bias*) je nesvesna greška u prosuđivanju i sistematska sklonost planera i donosioca odluka da veruju u sopstvenu sposobnost da kontrolišu složenost i rizike projekta, iako je to empirijski neutemeljeno. Dovodi do toga da ljudi (ili organizacije) precenjuju verovatnoću pozitivnih ishoda, a potcenjuju verovatnoću negativnih. U kontekstu planiranja i upravljanja velikim projektima, to znači da donosioci odluka potcenjuju troškove, precenjuju koristi, ignorišu rizike i kašnjenja, i veruju da će „ovaj put biti drugačije“ — iako istorijski podaci pokazuju suprotno (Flyvbjerg, 2007).

Institucionalna teorija nudi relevantan analitički okvir za ispitivanje ovih pojava. Javna vlast, kao ključni nosilac megaprojekata, deluje unutar institucionalnog okruženja koje može podsticati netransparentnost, klijentelizam i zloupotrebu resursa ukoliko ne postoje adekvatni mehanizmi nadzora i odgovornosti.

Koristeći institucionalnu teoriju, moguće je analizirati kako formalna pravila (npr. zakoni o javnim nabavkama, urbanističkom planiranju, itd.) i neformalne prakse (npr. političke kampanje, marketinški pritisci interesnih grupa, idr.) zajedno konstituišu koruptivni potencijal megaprojekata. Time se omogućava dublje razumevanje ne samo pojedinačnih slučajeva korupcije, već i sistemskih slabosti koje omogućavaju njihovo ponavljanje.

U situacijama kada se uvode posebni zakonski režimi koji zaobilaze redovne institucionalne kanale, kao i u uslovima ograničene transparentnosti i slabe dostupnosti podataka, proces donošenja odluka, planiranja i izgradnje postaje izrazito složen za praćenje, tumačenje i kontrolu. Upravo u takvim okolnostima, analiza institucionalnih obrazaca zahteva dodatni kritički napor kako bi se uočile tačke zastoja, isključenja ili zloupotrebe u okviru sistema.

Kritičkom analizom tih formalnih institucija i njihovih politika mogu se prepoznati obrasci moći i odlučivanja, što omogućava bolje razumevanje procesa izrade planova i strategija na nivou grada ili države i razotkrivanje tačaka u sistemu gde nastaju netransparentnosti i disfunkcije.

2.2. Angažovani model nastave: integracija učenja i delanja u realnom okruženju

Kao odgovor na autoritarno upravljanje, neoliberalni model razvoja (grada), prioritizaciju partikularnih interesa u odnosu na javni i isključivanje građana iz procesa odlučivanja, razvijen je koncept angažovane i pobunjene pedagogije (eng. insurgent pedagogy). Koncept je utemeljen u kritičkoj pedagogiji i teoriji društvene pravde sa ciljem osnaživanja za konstituisanje i artikulaciju kolektivnog delovanja u funkciji otpora i transformaciji odnosa moći u procesima odlučivanja o razvoju (Čolić, Milovanović Rodić & Fokdal, 2023). Zasniva se na ideji da obrazovanje ne treba biti neutralno, da predstavlja čin otpora i emancipacije kroz zajedničko učenje, dijalog, refleksiju i akciju koji ne poživaju na hijerarhijskim odnosima između učitelja i učenika (Freire, 1970/2000). U savremenom kontekstu, pobunjena pedagogija se razvija u okviru urbanih studija i planiranja, naročito kao odgovor na institucionalizovano, tehnokratsko obrazovanje koje ne prepoznaje glasove marginalizovanih zajednica. Insurgent pedagogija se praktikuje kroz alternativne oblike obrazovanja u zajednicama, protestima, kolektivnim radionicama i drugim oblicima delovanja "odozdo". U urbanističkom kontekstu se razvija kroz koncepte pobunjenog planiranja (Miraftab, 2009; Huq, 2020) prema kom je razvoj grada poligon na kom se odvijaju mnogi konflikti i nejednaka borba za resurse, a planiranje potencijalni prostor otpora, artikulacije i integracije različitih znanja i borbe za pravo na grad (Kočović-De-Santo, Milovanović Rodić, Babović & Kuzma, 2023). Takvo planiranje zahteva obrazovne prakse koje se ne odvijaju samo u učionicama, već i *in situ*, u zajednicama pogođenim prostornom nepravdom, gde studenti i nastavnici zajednički uče kroz direktno delovanje.

Model pobunjene pedagogije se zasniva na principima horizontalne organizacije i kolektivnom odlučivanju, kombinaciji teorije i prakse u realnim urbanim borbama, dijalogu sa zajednicama i civilnim društvom kao partnerima u saznavanju (Miraftab, 2009) i korišćenju umetnosti, narativa i performansa u obrazovanju i planiranju.

Pedagogija pobune u urbanističkom obrazovanju, koja ne odvajava proces učenja od stvarnog delanja, već aktivno povezuje istraživanje, obrazovanje i angažman u javnom interesu (Fokdal, Čolić & Milovanović Rodić, 2020; Maruna, Milovanović Rodić & Čolić, 2018; Milovanović Rodić, Živković & Lalović, 2013), bio je pedagoški model primeren društvenoj krizi izazvanoj padom nadstrešnice železničke stanice u Novom Sadu 2024. godine. Realizovan je sa idejom da studenti u međusobnoj saradnji i saradnji sa nastavnicima i ekspertskom zajednicom, razviju sposobnost za kritičku analizu i razumevanje institucionalnog okvira upravljanja razvojem grada, kao i alate za delovanje u odnosu na netransparentne procese formulisane i implementacije urbanih politika i upotrebu javnih resursa.

URBANIZAM I KORUPCIJA / Analiza fenomena i pouke iz prakse

2.3. Metodologija istraživanja

Akciono istraživanje je pokrenuto sa ciljem rasvetljavanja i razumevanja mehanizama upotrebe javnih resursa za potrebe planiranja i realizacije projekta EXPO Belgrade 2027. Pokrenuto je zbog nedostatka transparentnosti, javnog dijaloga i demokratskog nadzora nad procesom njegovog planiranja i sprovođenja, iako se radi o projektu od nacionalnog interesa koji je od strane predstavnika najviših državnih službenika zagovaran zbog izuzetnog finansijskog, infrastrukturnog, ekološkog i društvenog značaja za grad Beograd i Srbiju. S obzirom na to da se radi o projektu koji angažuje značajne javne resurse i ima veliki uticaj na kvalitet života ljudi i životnu sredinu, preduzete su različite aktivnosti u funkciji informisanja i mobilisanja studentske populacije i šire javnosti u skladu sa nalazima istraživanja. Stoga je akciono istraživanje imalo tri specifična međusobno povezana cilja:

- **Analitički cilj:** Institucionalna analiza projekta EXPO Belgrade 2027 radi sagledavanja sistema upravljačkih i planerskih mehanizama u funkciji njegove realizacije.
- **Pedagoški cilj:** Uključivanje studenata u proces istraživanja kao procesa učenja, radi razvijanja kritičke svesti, sticanja znanja i alata za analizu kompleksnih infrastrukturnih projekata i razumevanja načina funkcionisanja i menjanja institucionalnog sistema. Prenos ideje da kao budući profesionalci u okviru svojih organizacija, ali i građani u okviru društva, mogu i trebalo bi biti "transformativne sile i snage" koje mogu menjati strukturu, pravila i tokove resursa u borbi sa različitim tipovima vidljivih i nevidljivih moći koje teže da dominiraju javnim diskursom (Gidens, 1984).
- **Akcioni cilj:** Produkcija društveno relevantnog i mobilisućeg znanja kroz kreiranje sadržaja i događaja u funkciji informisanja šire javnosti, pokretanju dijaloga i aktivizma u vezi sa posledicama i alternativama aktuelnim razvojnim politikama.

U okviru kolaborativnih radionica u kojima su učestvovali nastavnici, studenti i stručnjaci iz oblasti urbanizma i arhitekture, urađena je analiza sadržaja važećih zvaničnih dokumenata (zakoni, podzakonska akta, planovi, odluke), sekundarnih izvora i medijskih priloga i koncipirane su akcije u skladu sa saznanjima.

Angažovanje nalaza istraživanja u javnom interesu podrazumevalo je osmišljenu i odgovornu kontinuiranu komunikaciju rezultata istraživanja sa drugim akterima, širom i stručnom javnošću, s ciljem da se doprinese razumevanju problema, otvori prostor za javnu debatu i podstakne kolektivno delovanje. Ovaj pristup prevazilazi akademske okvire – znanje se ne zadržava u stručnim krugovima, već se aktivno koristi kao alat za osnaživanje zajednica, zagovaranje promena i demokratizaciju procesa odlučivanja.

RIZICI I SUMNJE NA KORUPCIJU U PRAKSI

3 MEHANIZMI UPOTREBE JAVNIH RESURSA PROJEKTA EXPO BELGRADE 2027

Istraživanjem su detektovana tri ključna segmenta koja se tiču mehanizama upotrebe javnih resursa u okviru projekta EXPO Belgrade 2027. Prvi se odnosi na nedoslednosti vezane za terminološku određenost samog naziva projekta. Drugi je vezan za posebne procedure, zakonski okvir i mehanizme finansiranja kojima se projekat EXPO izuzima iz standardnih postupaka planiranja. Treći segment istražuje prostorni razvoj, kroz proces "razotkrivanja" plana, njegovog obuhvata i sadržaja.

3.1. Terminološka magla: Šta (ni)je projekat EXPO Belgrade 2027?

Međunarodna kancelarija za izložbe "Bureau International des Expositions – BIE" je juna 2023. godine donela odluku da će Republika Srbija biti domaćin Međunarodne specijalizovane izložbe EXPO Belgrade 2027. Izložba će biti održana u Beogradu od 15. maja do 15. avgusta 2027. godine, sa ključnom temom „Igraj za čovečanstvo – sport i muzika za sve“. U skladu sa procedurom, Srbija je, kao i ostali kandidati, konkurisala slanjem Dosijea o priznavanju koji sadrži detalje o programu, ali i načinima finansiranja izložbe. Taj Dosije nikad nije bio dostupan građanima Srbije, iako se radi o angažovanju velikih javnih sredstava i iako je to propozicijama BIE omogućeno, jer su ga naše nadležne institucije proglasile poslovnim tajnom, tvrdeći da bi njegovo objavljivanje uticalo na uspešnost poslovanja.

Po propozicijama BIE, specijalizovana međunarodna izložba je vremenski ograničena na maksimalno tri meseca, a prostorno na površinu do 25 hektara. Izložbeni prostor u potpunosti gradi organizator, dok učesnicima biva dodeljen prostor u paviljonima koje oni mogu prilagoditi, u skladu sa sopstvenom interpretacijom fokusirane teme izložbe.

Bez obzira na jasne propozicije koje definiše BIE, ispostavilo se da je, uprkos izuzetnom prisustvu u zvaničnim dokumentima, kao i medijskim nastupima predstavnika različitih javnih institucija, nemoguće jednoznačno utvrditi šta jeste, pa čak ni šta nije projekat EXPO Belgrade 2027. Sa prefiksom EXPO u opticaju su istovremeno različiti termini, čiji institucionalni kontekst, sadržaj i prostorni obuhvat variraju, delimično se preklapaju, razlikuju i nisu međusobno usklađeni, kao što su *Međunarodna specijalizovana izložba EXPO Belgrade 2027*, *EXPO zona*, *Kompleks EXPO 2027*, *EXPO kompleks*, *Lokacija EXPO 2027*, *Projekat EXPO Belgrade 2027*, *Skok u budućnost – EXPO Srbija 2027*, idr.

U nastavku su navedena značenja i karakteristike termina na osnovu zvaničnih dokumenata:

- **Međunarodna specijalizovana izložba EXPO Belgrade 2027** je međunarodni događaj pod nazivom *Igra(j) za čovečanstvo – sport i muzika za sve* koji će biti realizovan u Srbiji u periodu 15. maj – 15. avgust 2027. godine. Spada u jednu od četiri tipa događaja koje reguliše, nadgleda i odobrava međuvladina organizacija *Međunarodni biro za izložbe (Bureau International des Expositions - BIE)*: Svetske EXPO izložbe, Specijalizovane EXPO izložbe, Hortikulturene izložbe i Trijenale u Milanu. BIE okuplja 184 zemlje, osnovana je 1928. godine u Parizu, gde joj je i danas sedište. Srbija je konkurisala i dobila saglasnost da bude domaćin *Međunarodne specijalizovane izložbe* koja bi prema *Konvenciji o međunarodnim izložbama (1928)*, osnovnom pravnom aktu BIE, **trebalo da se održava na površini do 25 ha i da traje do 3 meseca²**.

- **Kompleks EXPO 2027** je naziv prostorno-funkcionalne celine u okviru Prostornog plana područja posebne namene Nacionalni fudbalski stadion (PPPPN NFS), koja po poslednjoj 4. fazi usvojenoj u julu 2025. godine **zauzima površinu od 373,01 ha³**. U okviru Komplexa EXPO se osim **izložbenog prostora površine 83,10 ha**, što je više od 3 puta veće u odnosu na propozicije BIE, koje dozvoljavaju maksimalnu površinu od 25 ha za organizaciju MSI EXPO, nalaze i prateći smeštajni kapaciteti – 1600 stanova, 8,57 ha, prateći komercijalni sadržaji – 22,90 ha, predškolska ustanova – 0,61 ha, osnovna škola – 1,36 ha, hotel – 1,94 ha, vatrogasna stanica – 0,95 ha i tematski park – 252,43 ha.

- **EXPO zona** je termin koji se navodi u zvaničnom promotivnom materijalu *SRBIJA 2027 EXPO SKOK U BUDUĆNOST⁴* i definiše kao „*Prostor EXPO-a (budući Beogradski sajam), prateća infrastruktura, Rezidencijalni kompleks, Akvatik centar, Pruga Zemun-Aerodrom-EXPO, Novi pristan na reci Savi.*“ U ovom materijalu nisu definisane površine EXPO zone i njenih podcelina, među kojima se u odnosu na one definisane PPPPN NFS 4. faza,

2 Zakon o potvrđivanju protokola od 30. novembra 1972. godine sa amandmanima od 24. juna 1982. godine i 31. maja 1988. godine, Konvencije o međunarodnim izložbama potpisane u parizu 22. novembra 1928. godine, izmenjene i dopunjene protokolima od 10. maja 1948. godine, 16. novembra 1966. godine, 30. novembra 1972. godine, i amandmanima od 24. juna 1982. godine i 31. maja 1988. godine, član 4 (2023)

3 Nacrtom PPPN NFS 4. faza se Komplexu EXPO 2027 u odnosu na 3. fazu povećava površina za prateće smeštajne kapacitete sa od 8,57 hektara na 9,20 ha i dodaju nove površine za vatrogasnu stanicu od 0,95 ha i tematski park na jednoj parceli od 252,43 ha.

4 Deljeno 12-14. aprila 2025. godine za vreme skupa *Branimo Srbiju* održanom u Beogradu na inicijativu pokreta *Za narod i državu* i predsednika Republike Srbije Aleksandra Vučića.

pominju nove - Akvatik centar, pruga, pristan. Osim toga, koristi se još jedan nov termin - **Prostor EXPO (Budući Beogradski sajam)** koji ukazuje na relaciju MSI EXPO Belgrade 2027 sa Beogradskim sajmom. Ta relacija ostaje neodređena, pa se otvara pitanje da li će se Beogradski sajam prostirati na celokupnoj površini namenjenoj izložbenom prostoru Komplexa EXPO 2027 od 83,10 ha kako je to definisano planom ili će zauzimati samo neki njegov deo. U istom materijalu se pojavljuje i treći naziv „*Expo 2027 Beograd i Srbija biće ponosni domaćini Specijalizovane izložbe od 15. maja do 15. avgusta 2027. godine*“ za koji pretpostavljamo da u ovom kontekstu označava privredno društvo EXPO 2027 d.o.o, koje se po Odluci Vlade RS (2023) bavi „*pripremom, organizacijom i održavanjem specijalizovane izložbe EXPO Beograd 2027, zatim razvojem i promocijom specijalizovane izložbe, implementacijom mera neophodnih za koordinaciju i organizaciju izložbe*“.

- **EXPO lokacija (EXPO site)** je naziv prostorne celine od 33 ha sa „isključivom namenom realizacije specijalizovane izložbe EXPO 2027, koja sadrži površinu paviljona učesnica od oko 100.000 m²“ u Tenderu za izradu sveobuhvatnog **EXPO master plana** i integrisanje u prostornu celinu za potrebe specijalizovane izložbe i angažovanje glavnog arhitekta, na period od tri godine⁵. U tenderskoj dokumentaciji se pored novog termina - EXPO master plan, uvodi nov termin - **EXPO kompleks** koji po ovom dokumentu predstavlja „*skup prostornih celina i objekata u funkciji realizacije specijalizovane izložbe EXPO 2027 na ukupnoj površini od 81 hektar. Sastoji se od EXPO lokacije, EXPO sela, EXPO Servisa i EXPO Parkinga*“. U ovom objašnjenju EXPO kompleksa se pojavljuju još tri nova EXPO termina, koji se ne pominju u PPPPN NFS 1-4. faza, niti u nekom drugom javnom dokumentu.

- **Projekat EXPO Belgrade 2027** je termin koji se definiše Zakonom o posebnim postupcima (2023) radi realizacije međunarodne specijalizovane izložbe EXPO BELGRADE 2027 iz 2023. godine, po kojem „*Projekat EXPO Belgrade obuhvata sve faze realizacije međunarodne specijalizovane izložbe EXPO BELGRADE 2027, drugih sadržaja u okviru Prostornog plana i sadržaja koji nisu obuhvaćeni Prostornim planom, a u funkciji su realizacije projekta EXPO BELGRADE 2027*“. Ovo je ujedno jedna od najznačajnijih i potencijalno najštetnijih definicija u vezi sa MSI EXPO 2027, jer se njegova granica zakonom neutralizuje i širi na potencijalno bilo koju lokaciju u Srbiji. Ovim zakonskim rešenjem se omogućava da Vlada RS bez propisanih kriterijuma može odlukom da bilo koji projekat proglasi projektom u funkciji realizacije MSI EXPO Belgrade. Pošto se istim zakonom značajno ublaža-

5 Javni poziv za izradu sveobuhvatnog EXPO master plana i angažovanje glavnog arhitekta na period od tri godine (broj nabavke: 30/24). Posećeno 12.6.2025. <https://www.ekapija.com/tender/4835711/izrada-sveobuhvatnog-expo-master-plana-i-integrisanje-u-prostornu-celinu-za-potrebe>

vaju ili suspenduju procedure u odnosu na projekte koji nisu u funkciji MSI EXPO Belgrade, kao što su skraćivanje broja dana za uključivanje javnosti sa 45 na 15, podizanje pragova za javne nabavke roba i usluga za 8 puta, a radove za 12 puta, kratki rokovi za javljanje na oglase za javne nabavke, nepostojanje žalbenih mehanizama, itd. na ovaj način se uvodi diskriminacija u industriju građevinarstva i značajan poremećaj u sistemu planiranja i izgradnje. Osim toga, konkretni zakon ne precizira koliko faza projekat obuhvata, odnosno koliko ih je planirano, što otvara pitanje trajanja važenja samog zakona i njegovog prostornog dometa, budući da se obuhvati planskih dokumenata razlikuju iz faze u fazu.

- **Skok u budućnost – Srbija EXPO 2027⁶** je naziv jednog od najvećih državnih investicionih programa koji je predsednik Srbije predstavio na konferenciji za štampu 20.1.2024. godine i koji nikada nije predstavljen javnosti u vidu dokumenta, iako je postao osnov za značajan redizajn javnih politika na nacionalnom i lokalnim nivoima. Na zahtev Transparentnosti Srbija za dostavljanje dokumenta i informacija od javnog o licima i organima koji su učestvovali u njegovoj izradi, kao i odlukama i ugovorima na osnovu kojih su to radili upućen Kancelariji predsednika RS, Vladi RS, Ministarstvu kulture i Ministarstvu finansija, Vlada RS je nakon ponovnog slanja poslala odgovor, koji zbog njegove specifične nelogičnosti koju je nemoguće parafrazirati - citiramo: „*Skok u budućnost – Srbija EXPO 2027 nije dokument javne politike, preciznije program u smislu Zakona o planskom sistemu RS (2018). U tom smislu, nijedan organ državne uprave nije bio učesnik u izradi dokumenta planskog sistema u smislu navedenog Zakona, niti je podneo inicijativu za izmenu, izradu i usvajanje dokumenta javnih politika, a kako takvih dokumenata nije bilo, te sledstveno tome ne postoje ni kopije inicijativa ili predloga. U skladu sa navedenim, ne postoji služba, zaposleni ili spoljni saradnik koji bi učestvovali u izradi dokumenta na koji se pozivate*“. Dakle, ispostavlja se da najveći investicioni program koji definiše način trošenja 17,8 milijardi evra javnog novca nije javni dokument i nije utemeljen ni u jednom zvaničnom dokumentu neke javne institucije. U funkciji realizacije ovog programa, koji se ne može pročitati i za kog ne znamo na osnovu čega je, kako i kada formulisan i usvojen, donete su mnoge odluke Vlade RS i brojnih javnih institucija, definisane nacionalne fiskalne strategije, redizajnirani nacionalni i lokalni budžeti. Ono što ga čini dodatno čudnim je

6 Naziv investicionog programa takođe varira, pa se na sajtu programa navodi bez EXPO u naslovu kao *Skok u budućnost - Srbija 2027*, dok se na sajtu Vlade RS i mnogim zvaničnim nacionalnim, ali i međunarodnim dokumentima, kao što je MMF izveštaj, navodi kao *Skok u budućnost - Srbija EXPO 2027*. Ovo nije beznačajna razlika, ako se uzme u obzir da je Lex specijalis za EXPO osnov za realizaciju svih projekata koji se dovode u relaciju sa MSI EXPO Belgrade 2027. Dakle, upravo se ovako može napraviti prostor za tvrdnje koje će omogućiti da se svih 325+ projekata mogu realizovati po procedurama i uslovima koje definiše Lex specijalis za EXPO.

njegova relacija sa EXPO-om, koji se pojavljuje u nazivu programa, što bi pretpostavljamo trebalo da znači da će se realizovati po relaksiranim uslovima definisanim Zakonom o posebnim postupcima u funkciji realizacije međunarodne specijalizovane izložbe EXPO Belgrade 2027 (2023).

• **Projekat EXPO Beograd 2027**⁷ je termin koji se pojavljuje na sajtu investicionog programa "Skok u budućnost – Srbija 2027" pod kojim se podrazumeva kompleks od 38 hektara koji se sastoji od tri oblasti. U funkciji ilustracije nepreciznosti i nejasnoće korišćenja termina, citiramo opis oblasti: "Tematsku oblast, Oblast međunarodnih učesnika i Oblast najbolje prakse i korporativnih sadržaja s ključnim prostorom za razvoj teme, objekte vezane za izložbene postavke i događaje, objekte za operacije i upravljanje, komercijalne i uslužne objekte, kao i infrastrukturu za rekreaciju i mikro-mobilnost. Osim izložbenog prostora u svrhu uspešne realizacije Expo 2027 gradi se i takozvano Expo selo, odnosno rezidencijalni kompleks namenjen boravku učesnika Izložbe. Osim uspešne realizacije Međunarodne specijalizovane izložbe Expo Beograd 2027, celokupan kompleks je pažljivo projektovan sa ciljem 100%-og nasleđa koji pozicionira Republiku Srbiju na regionalnom i evropskom nivou kao novi kulturni, konvencijski, sportski i zabavni distrikt". U opisu se dalje navodi da, "osim **indirektnih prihoda** koje će Republika Srbija generisati tokom tromesečnog trajanja Međunarodne specijalizovane izložbe a koji su projektovani na okvirnih 2,5 milijardi evra (shodno metodologiji primenjenoj od strane Međunarodnog Biroa za Izložbe sa sedištem u Parizu) u posmatranom periodu kada su u pitanju operacije i aktivnosti koje proizilaze iz organizacije Izložbe, očekuje se da će projektovani **operativni prihodi** za EXPO 2027 Beograd (151,9 miliona evra) biti dovoljni da pokriju **operativne troškove** koji se trenutno procenjuju na oko 128,8 miliona evra".

• **EXPO 2027 Beograd** je termin koji se često koristi u zvaničnoj komunikaciji institucija s javnošću, prvenstveno putem promotivnih kanala kao što je vladin portal Skok u budućnost – Srbija 2027⁸. Prema podacima sa ovog sajta, EXPO 2027 Beograd označava kompleksan skup prostornih, infrastrukturnih i funkcionalnih celina, koji prevazilazi okvire same međunarodne izložbe. U prostornom smislu, definisan je kao urbanističko područje od 243 ha sa završetkom izgradnje 2026. godine. Njegovi sastavni elementi su linijska infrastruktura (nova uključanja na državne saobraćajnice, pristani za kruzere, gradski bulevi, 9000 javnih parkinga), **Sajam** i **EXPO 2027**, Nacionalni fudbalski stadion i rezidencijalni kompleks (160 000 m², 1 500 stambenih jedinica, kapacitet od oko 3 500 stanara). Pored

7 Termin se razlikuje u odnosu na sličan u Lex specijalisu za EXPO po tome što u njemu figuriše „Beograd“, za razliku od onog u zakonu u kom se koristi „Belgrade“.

8 <https://srbija2027.gov.rs/expo-2027>

ovih, pominju se i Akvatik centar, nova železnička pruga, Beograd metro, autobuske i železničke stanične zgrade, izgradnja i rekonstrukcija objekata u okviru projekta Beograd na vodi i drugo. Dakle, u ovoj verziji EXPO 2027 Beograd predstavlja skup pojedinačnih projekata koji se neposredno i posredno odnose na kompleks EXPO 2027 ili se čak ne mogu ni dovesti u vezu. Sajam i EXPO 2027 se u ovakvom kontekstu definiše kao kompleks od 25 ha i 230 000 m² izložbenih objekata. Ovim terminom se ova dva pojma integrišu i poistovete, a zapravo se iskazuje namera da se Beogradski sajam preseli u Surčin. Kao i u prethodnim terminima, nema eksplicitnog objašnjenja koja površina je namenjena budućem sajmu, a nedoslednost po pitanju površinskih kapaciteta same izložbe je ponovljena.

Terminološka konfuzija koja prati projekat EXPO Belgrade 2027 nije beznačajna, a najpre ni slučajna – ona je direktno uticala na mogućnost razumevanja obima projekta, nadležnosti, načina planiranja i upravljanja njime.

Dok se pojedini termini odnose samo na privremene strukture u kojima će se realizovati EXPO Belgrade 2027 izložba, drugi uključuju infrastrukturu i prateće sadržaje u različitim kombinacijama – stambene i komercijalne zone i komplekse, infrastrukturne površine i objekte, zabavne parkove, zelene koridore i turističke objekte. Ne postoji jedinstvena i zvanična definicija teritorijalnog obuhvata EXPO projekta, pa se u nekim dokumentima navode precizne površine od 25 ha, 33 ha, 83,21 ha ili 373,01 ha, dok se u nekim navodi da je cela Srbija EXPO i specificiraju projekti koji sa izložbom ne čine jasnu funkcionalnu koherentnu celinu, iako se po tom osnovu povezuju, a pogotovo ne u prostornom i institucionalnom smislu.

Nemogućnost da se jasno odgovori na pitanje šta *EXPO Belgrade 2027* jeste, predstavlja ozbiljan problem za kritičku analizu relacija sa javnim interesom i procenu načina i opravdanosti angažovanja javnih resursa. Bez jasne definicije projekta, nije moguće proceniti njegove stvarne troškove, prostorne posledice, infrastrukturne zahteve niti potencijalne rizike po životnu sredinu i lokalne zajednice.

Poseban problem predstavlja i činjenica da je specijalizovana međunarodna izložba EXPO Belgrade 2027, od strane najviših nacionalnih institucija, proglašena najznačajnijom nacionalnom razvojnom šansom, te je oko nje kao okosnice, formiran nacionalni investicioni program "Skok u budućnost – Srbija EXPO 2027", koji nije dokument javne politike. Predviđeno je da se u okviru tog programa u naredne 3 do 4 godine investira 17,8 milijardi evra u projekte grupisane u pet celina. Jedna od tih grupa projekata je Expo Belgrade 2027 i za nju je predviđeno 1,29 milijardi evra. Na ovom spisku projekata se nalaze veliki infrastrukturni projekti poput Moravskog i Fruškogorskog koridora, toplana Kostolac B3, Kostolac farma vetrogeneratora, BIO4 kampus, inovacioni distrikti, ali i

nespecificirani tipovi projekata, poput lokalnih puteva ili investicija u integralni razvoj i turizam. Ostaje nejasno zašto i kako su ti projekti vezani za EXPO specijalizovanu izložbu koja će biti realizovana na 25 ha, trajati tri meseca i po prethodnoj studiji opravdanosti ostvariti 4 miliona poseta, od čega će tri četvrtine posetilaca biti iz Srbije, većinom iz Beograda.

3.2. Pravni okvir: Centralizacija odlučivanja i kreiranje izuzeća

Međunarodna specijalizovana izložba EXPO Belgrade 2027 je proglašena projektom od posebnog značaja za Republiku Srbiju, pa je za njenu realizaciju 2023. godine donet Zakon o posebnim postupcima radi realizacije međunarodne specijalizovane izložbe EXPO BELGRADE 2027 (2023, u nastavku Lex specijalis). Njime su suspendovani celokupni ili delovi postojećih zakoni koji se tiču trošenja javnih resursa, planiranja i izgradnje i time kreirano drugačije okruženje i "pravila igre" u odnosu na ostatak zemlje.

Sam Zakon je donet bez javne rasprave, iako su po Zakonu o državnoj upravi (2018)⁹ organi državne uprave bili dužni da obezbede uslove za učešće javnosti u toku pripreme nacrt zakona, jer se njime uvodi veliki broj značajnih izmena „kojima se bitno menja pravni režim u oblasti“ upravljanja i planiranja prostornog razvoja „koja posebno zanimaju javnost i njegovo usvajanje“. Značaj ovog Zakona dokazuje velika zainteresovanost celokupne profesionalne i šire javnosti za Nacrt zakona o izmenama i dopunama ovog zakona upućenog u skupštinsku proceduru nakon usvajanja na sednici Vlade Republike Srbije od 16.1.2025. godine. Zahtev Vladi RS za njegovo povlačenje združeno su poslale najznačajnije institucije, organizacije i asocijacije u oblasti planiranja i građenja¹⁰. Nacrt je po-

9 Zakon o državnoj upravi (2018), član 77,

10 Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu (AFUBG), Akademija inženjerskih nauka Srbije (AINS) – odeljenje građevinskih nauka, Akademija arhitekture Srbije (AAS), Asocijacija prostornih planera (APPS), Građevinski fakultet Univerziteta u Beogradu (GFUB), Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu - Katedra za prostorno planiranje, DocoMoMo Srbija, Društvo konzervatora Srbije (DKS), Društvo Građevinskih Konstruktera Srbije (DGKS), Evropa Nostra Srbija, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije (IAUS), Ministarstvo prostora (MP), Nacionalni komitet ICOMOS Srbija, Nova planska praksa (NPP), Regulatorni institut za obnovljivu energiju i životnu sredinu (RERI), Savez građevinskih inženjera Srbije (SGIS), Udruženje arhitekata Srbije (UAS) i njegove članice Društvo arhitekata Beograda (DAB), Društvo arhitekata Novog Sada (DaNS), Društvo arhitekata Niša (DAN), Društvo arhitekata Valjeva (DAV), Društvo arhitekata Zrenjanina (DAZ), Društvo vranjskih arhitekata (DVA), Udruženje pejzažnih arhitekata Srbije (UPAS), Udruženje urbanista Srbije (UUS), UNESCO Katedra za kulturnu politiku i menadžment Univerziteta umetnosti u Beogradu, Šumarski fakultet Univerziteta u Beogradu - Odelek za Pejzažnu arhitekturu i hortikulturu. Protiv ovih izmena su se samostalno izjasnile i Odbor Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) za životnu sredinu, Inženjerska komora Srbije (IKS), Anketna komisija za ispitivanje odgovornosti za urušavanje nadstrešnice i Asocijacija arhitektonskih praksi (ASAP).

vučen iz skupštinske procedure bez obrazloženja, kao i njegova druga verzija iz marta 2025. godine. Povodom treće, znatno redukovane verzije nacrt izmena i dopuna iz 2025. godine, pokrenuta je javna rasprava. Ishod javne rasprave još uvek nije poznat u trenutku pisanja ovog rada. Predloženim promenama se dodatno narušava pravni i planski nacionalni sistem, a posebno Zakon o planiranju i izgradnji uvođenjem mogućnosti da se svi objekti izgrađeni po Lex specialisu puste u rad bez prethodnog pribavljanja upotrebne dozvole.

U prvom članu, stav 1. Lex specijalisa se navodi da se njime „uređuju uslovi, kriterijumi, način i postupak za realizaciju međunarodne specijalizovane izložbe EXPO BELGRADE 2027 i drugih sadržaja u okviru Prostornog plana područja posebne namene Nacionalnog fudbalskog stadiona, Prostornog plana područja posebne namene Nacionalnog fudbalskog stadiona – druga faza, odnosno drugih faza Prostornog plana područja posebne namene Nacionalnog fudbalskog stadiona, drugim prostornim celinama van obuhvata Prostornog plana, a koje su u funkciji realizacije međunarodne specijalizovane izložbe EXPO BELGRADE 2027, kao i izgradnju Nacionalnog fudbalskog stadiona i stambenih objekata za smeštaj učesnika i posetilaca“. Stav 2 istog člana 2 dalje određuje šta se gradi van granica Prostornog plana i navodi da to uključuje „izgradnju infrastrukture, neophodne za funkcionisanje sadržaja u okviru Prostornog plana područja posebne namene Nacionalnog fudbalskog stadiona, Prostornog plana područja posebne namene Nacionalnog fudbalskog stadiona – druga faza, odnosno drugih faza Prostornog plana područja posebne namene Nacionalnog fudbalskog stadiona, drugim prostornim celinama van obuhvata Prostornog plana, a koje su u funkciji realizacije međunarodne specijalizovane izložbe EXPO BELGRADE 2027, organizovanje pratećih manifestacija izvan obuhvata ovog plana, obnovu fasada u određenim urbanističkim zonama i celinama, kao i druga pitanja od značaja za realizaciju navedenog projekta. Član 3 stav 1 tačka 1 Zakona definiše da je „EXPO BELGRADE 2027 projekat koji obuhvata sve faze realizacije međunarodne specijalizovane izložbe EXPO BELGRADE 2027, drugih sadržaja u okviru Prostornog plana i sadržaja koji nisu obuhvaćeni Prostornim planom, a u funkciji su realizacije projekta EXPO BELGRADE 2027, i odnosi se na projekat u celini i na pojedinačne lokacije i radnje koje su određene za realizaciju.

Iz toga proizilazi da granica prostornog obuhvata na koji se odnosi Lex specijalis nije definisana, jer se ne specificiraju granice „drugih prostornih celina van obuhvata Prostornog plana“ i projekti na „pojedinačnim lokacijama“ (član 1 stav 1, član 3 stav 1 tačka 1). S obzirom na to da nije definisano šta se podrazumeva pod formulacijom „u funkciji realizacije međunarodne specijalizovane izložbe EXPO BELGRADE 2027“, nije jasno na koje druge prostorne celine i pojedinačne lokacije se ovi stavovi odnose, koji sadržaji se na njima realizuju, na osnovu kojih kriterijuma, po kom pravnom i planskom osnovu se utvrđuju, kao i da li postoji konačan spisak prostornih celina, pojedinačnih lokacija i sadržaja (član 1 stav 1 i stav 2, član 3 stav 1 tačka 1).

Takođe, nedefinisan je rok do kog će se primenjivati Lex specialis, budući da se navodi da se donosi na „sve faze realizacije međunarodne specijalizovane izložbe EXPO BELGRADE 2027“ (član 3 stav 1 tačka 1). Prostornim planom područja posebne namene Nacionalni fudbalski stadion – 2. faza su „planirani sadržaji koji su neophodni za realizaciju Expo izložbe“, Prostornim planom područja posebne namene Nacionalni fudbalski stadion – 3. faza su „planirani dodatni – prateći sadržaji od značaja za realizaciju Expo izložbe“, dok je Prostornim planom područja posebne namene Nacionalni fudbalski stadion – 4. planiran „dalji planski razvoj područja, započet prethodnim fazama“. To može biti cilj svih sledećih faza Prostornog plana područja posebne namene Nacionalni fudbalski stadion, kojih može biti neograničeno mnogo, jer nijednim aktom nije definisan njihov konačan broj.

Lex specijalisom redukovano je učešće javnosti i u procedurama izrade faza Prostornog plana područja posebne namene ukidanjem ranog javnog uvida i skraćivanjem javnog uvida sa 30 na 15 dana, kao i transparentnost u procesima ugovaranja poslova zbog suspenzije Zakona o javnim nabavkama¹¹ (2023). Ta rešenja nose povećan rizik od korupcije u procesu realizacije i navode na opravdanu sumnju da će javni resursi biti neracionalno korišćeni.

Proces planiranja urbanizacije područja Surčina u kom će biti realizovana MSI EXPO Belgrade 2027, započet je 2018. godine, odnosno oko tri godine pre donošenja odluke o konkurisanju za dobijanje prava za organizaciju iste. Vlada RS je 30. jula 2018. godine donela Zaključak da je projekat izgradnje Nacionalnog fudbalskog stadiona sa pratećim sadržajima na teritoriji gradske opštine Surčin projekat od značaja za Republiku Srbiju, a zatim 9. novembra 2018. i Odluku o izradi PPPPN NFS, na osnovu koje je urađen Elaborat za rani javni uvid. Vlada je donela Odluku o obrazovanju radne grupe za izradu i podnošenje kandidature za EXPO 2027 tek u decembru 2021. godine, nakon čega 11. februara 2022. godine donosi drugu Odluku o izradi PPPPN NFS i njom uvodi mogućnost fazne izrade plana i proširuje sadržaj i na „druge javne namene od nacionalnog značaja“. U tabeli 1. su hronološki predstavljeni ključni mehanizmi upravljanja i planiranja realizacije projekta EXPO.

Tabela 1. - Hronološki prikaz ključnih događaja od značaja za razumevanje upravljanja i planiranja projektom EXPO.

DATUM KLJUČNI DOGAĐAJI

DATUM	KLJUČNI DOGAĐAJI
30.07.2018.	Zaključak Vlade RS: Projekat izgradnje Nacionalnog fudbalskog stadiona (NFS) sa pratećim sadržajima na teritoriji gradske opštine Surčin je projekat od značaja za Republiku Srbiju.
09.11.2018.	Odluka (I) o izradi PPPPN NFS
14.02.2019.	Zaključak Vlade RS: Projekat izgradnje NFS je projekat od značaja za Republiku Srbiju
16-30.04.2019.	Rani javni uvid u PPPPN NFS
1-30.10.2021.	Javni uvid u PPPPN NFS
2.12.2021.	Odluka Vlade RS o obrazovanju radne grupe za kandidature za EXPO 2027
26.1.2022.	Vlada RS predala pismo Kandidature za EXPO 2027
11.02.2022.	Odluka (II) o izradi PPPPN NFS (dopuna odluke iz 2018. godine: fazna izrada i druge javne namene od nacionalnog značaja)
20.02.2022.	Vlada RS dodelila Beogradskom sajmu 23,6 miliona dinara iz budžetske rezerve za potrebe pripremanja kandidature Srbije za izložbu EXPO 2027
09.03.2022.	Uredba o utvrđivanju PPPPN NFS

11.04.2022.	Odluka Vlada RS o dodeli Beogradskom sajmu 56,5 miliona dinara iz budžetske rezerve za promociju kandidature Srbije za organizaciju izložbe EXPO Belgrade 2027
30.06.2022.	Odluka Vlade RS: izgradnja objekata za EXPO 2027 i pratećih sadržaja je projekat od značaja za Republiku Srbiju.
septembar 2022.	Poseta BIE i početak misije u Beogradu radi procene projekta
oktobar 2022.	Odluka Vlada RS o dodeli Beogradskom sajmu 95 miliona dinara iz budžetske rezerve za izradu Dosijea za priznavanje Međunarodne specijalizovane izložbe EXPO Belgrade 2027
19.10.-17.11.2022.	Javni uvid u PPPPN NFS – 2. faza
08.02.2023.	Uredba o utvrđivanju PPPPN NFS – druga faza
21.06.2023.	Doneta konačna odluka o gradu i zemlji domaćinu MSI EXPO 2027
27.10.2023.	Zakon o posebnim postupcima za realizaciju MSI EXPO BELGRADE 2027
27.10.2023.	Uredba o uslovima, kriterijumima i sadržaju dokumentacije za projekte za izgradnju objekata od značaja za RS
21.11.2023.	Odluka o osnivanju privrednog društva „EXPO 2027“ d.o.o. Beograd: 103/2023-23
19.12.2023.-17.01.2024.	Javni uvid u PPPPN NFS – 3. faza
12.01.2024.	Odluka o osnivanju Privrednog društva „SPV Galovica 1“ d.o.o. Beograd: 3/2024-28

URBANIZAM I KORUPCIJA / Analiza fenomena i pouke iz prakse

12.01.2024.	Odluka o osnivanju Privrednog društva „SPV Galovica 2“ d.o.o. Beograd: 3/2024-30
12.01.2024.	Odluka o osnivanju Privrednog društva „SPV Galovica 3“ d.o.o. Beograd: 3/2024-32
12.01.2024.	Odluka o osnivanju Privrednog društva „SPV Petrac 1“ d.o.o. Beograd: 3/2024-34
12.01.2024.	Odluka o osnivanju Privrednog društva „SPV Petrac 2“ d.o.o. Beograd: 3/2024-36
12.01.2024.	Odluka o osnivanju Privrednog društva „SPV Petrac 3“ d.o.o. Beograd: 3/2024-38
20.01.2024.	Predsednik Republike Srbije predstavio program Skok u budućnost - Srbija EXPO 2027 za period od 2024. do 2027. godine
24.01.2024.	Transparentnost Srbija uputila Zahtev za pristup informacijama od javnog značaja Generalnom sekretarijatu predsednika RS - tražili dokument Skok u budućnost
02.02.2024.	Odluka o osnivanju Privrednog društva „SPV Akvatik centar“ d.o.o. Beograd: 8/2024-52
06.02.2024.	Uredba o pravilima postupka nabavke dobara, usluga ili radova potrebnih za realizaciju međunarodne specijalizovane izložbe EXPO BELGRADE 2027: 8/2024-26
21.02.2024.	Uredba o utvrđivanju PPPPN NFS – treća faza
27.03.2024.	Vlada RS uputila odgovor Transparentnost Srbija na osnovu Zahteva od 18.3.2024.
22.04.2024.	Ustavni sud traži mišljenje Narodne skupštine povodom inicijative Transparentnost Srbija za ocenu ustavnosti Lex specialisa EXPO

RIZICI I SUMNJE NA KORUPCIJU U PRAKSI

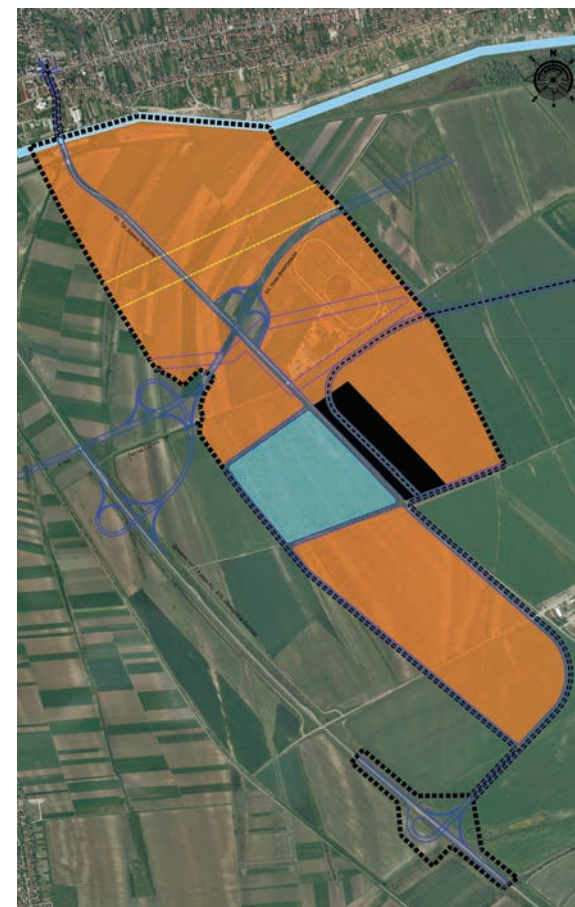
05.09.2024.	Vlada RS predaje BIE Dossier for the International Specialised Exhibition
26.11.2024.	Skupština BIE Assembly usvaja Recognition Dossier
03.12.2024.	Transparentnost Srbija uputila Zahtev Narodnoj skupštini RS za dostavljanje kopije mišljenja koje je Odbor za ustavna pitanja i zakonodavstvo uputio Ustavnom sudu povodom inicijative za pokretanje postupka za ocenu ustavnosti Lex-a
17.01.2025.	Izmene i dopune Lex specialisa i ZPI upućene u skupštinsku proceduru
10.02.2025.	Zahtev 26 institucija za povlačenje Lex specijalisa i izmena i dopuna ZPI iz procedure
04.03.2025.	I sednica skupštine RS u 2025. – izmene Lex specijalisa i ZPI nisu na dnevnom redu
10-24.2.2025.	Javni uvid u PPPPN NFS – 4. faza
07.03.2025.	Javna sednica planske komisije za PPPPN NFS - 4. faza - Otkazano
21.03.2025.	Javna sednica planske komisije za PPPPN NFS - 4. faza - Otkazano
21-28.03.2025.	Javna prezentacija Urbanistički projekat Akvatik centar – bez dokumenta
13.06.2025.	Javna elektronska sednica planske komisije za PPPPN NFS - 4. faza
03.07.2025.	Uredba o utvrđivanju PPPPN NFS – četvrta faza

URBANIZAM I KORUPCIJA / Analiza fenomena i pouke iz prakse

186

3.3. Prostorna dimenzija: Netransparentno i fazno planiranje

Vlada RS je jula 2018. godine donela Zaključak da je projekat izgradnje Nacionalnog fudbalskog stadiona sa pratećim sadržajima na teritoriji gradske opštine Surčin projekat od značaja za Republiku Srbiju (Vlada RS, 2018a), a zatim u novembru iste godine Odluku o izradi Prostornog plana područja posebne namene Nacionalni fudbalski stadion (PPPPN NFS). Javni uvid u Elaborat za rani javni uvid je održan u periodu 16-30. 04. 2019. Sadržaj elaborata ukazuje da je ideja o intenzivnoj urbanizaciji područja postojala znatno pre donošenja Odluke Vlade o obrazovanju radne grupe za izradu i podnošenje kandidature za EXPO 2027. Osim površine od 35,4 ha za „sportske objekte i komplekse – Nacionalni fudbalski stadion“, koja se u sličnom iznosu ponavlja u svim budućim fazama plana, Elaboratom je predviđeno 326,7 ha za „površine za prateće sadržaje“ (Slika 1, Tabela 2).

Slika 1: Elaborat za rani javni uvid PPPPN NFS – planirana namena površina je izrađen na osnovu prve Odluke Vlade o izradi PPPPN NFS od 09.11.2018. godine (Vlada RS, 2018). Rani javni uvid je održan od 16. do 30. aprila 2019. godine. Dakle, devetnaest meseci pre donošenja Odluke Vlade o obrazovanju radne grupe za izradu i podnošenje kandidature za EXPO 2027 (Vlada RS, 2021) postojala je namera o intenzivnoj urbanizaciji područja. Na grafičkom prilogu su plavom bojom označene površine za „Sportske objekte i komplekse – Nacionalni fudbalski stadion“ (35,4 ha), a narandžastom „Površine za prateće sadržaje“ (326,7 ha) (videti Tabelu 2). Izvor: dokumentacija Nacrta PPPPN NFS.

RIZICI I SUMNJE NA KORUPCIJU U PRAKSI

187

Nakon usvajanja Odluke o obrazovanju radne grupe za izradu i podnošenje kandidature za EXPO 2027 u decembru 2021. godine (Vlada RS, 2021), Vlada RS donosi dopunu Odluke o izradi Prostornog plana područja posebne namene Nacionalni fudbalski stadion u februaru 2022. godine (Vlada RS, 2022a) kojom omogućava faznu izradu plana i uvodi „druge javne namene od nacionalnog značaja“. Na osnovu te Odluke, radi se Nacrt PPPPN NFS, koji je bio na javnom uvidu 1-30. 10. 2021. godine. U Nacrtu više nisu planirane površine za prateće sadržaje, iako saobraćajna matrica ukazuje da je namera o daljoj urbanizaciji prostora u okruženju i dalje aktuelna (Slika 2). PPPPN NFS usvojen je marta 2022. godine (119 ha) (Vlada RS, 2022b).

Nakon toga, u junu 2022. godine Vlada RS donosi Odluku da je izgradnja objekata za EXPO 2027 i pratećih sadržaja projekat od značaja za Republiku Srbiju (Vlada RS, 2022c) i Odluku o izradi PPPPN NFS – druga faza kojom se predviđa da lokacija za MSI EXPO Belgrade 2027, bude u Surčinu u neposrednoj blizini nacionalnog fudbalskog stadiona. Na taj način su dva projekta od nacionalnog značaja postali delovi istog plana, usvojenog 2023. godine. (Vlada RS, 2023b), Uvidom u 2. fazu PPPPN - NFS može se zaključiti da je prostor namenjen međunarodnoj izložbi EXPO znatno veći od maksimalno dozvoljene po BIE propisima (25 ha). U okviru planskog područja površine od 167 ha, EXPO kompleks zauzima površinu od 113 ha. U okviru EXPO kompleksa planirana je izgradnja izložbenog prostora od 83,10 ha, pratećih smeštajnih kapaciteta od 6,90 ha i pratećih komercijalnih sadržaja 22,90 ha. Ostaju nejasni razlozi angažovanja tako velike površine zarad realizacije specijalizovane međunarodne izložbe (Slika 2, Tab. 2).

Nakon što je 21. juna 2023. godine BIE donela odluku da će Srbija biti domaćin međunarodne specijalizovane izložbe EXPO Belgrade 2027, u februaru 2024. godine usvojena je 3. faza PPPPN - NFS kojim su EXPO kompleksu pridodati i prateći sadržaji, tako da je njegova površina proširena na 118,95ha. Osim toga, u ovoj fazi uvedeni su i predškolska ustanova, osnovna škola i hotel.

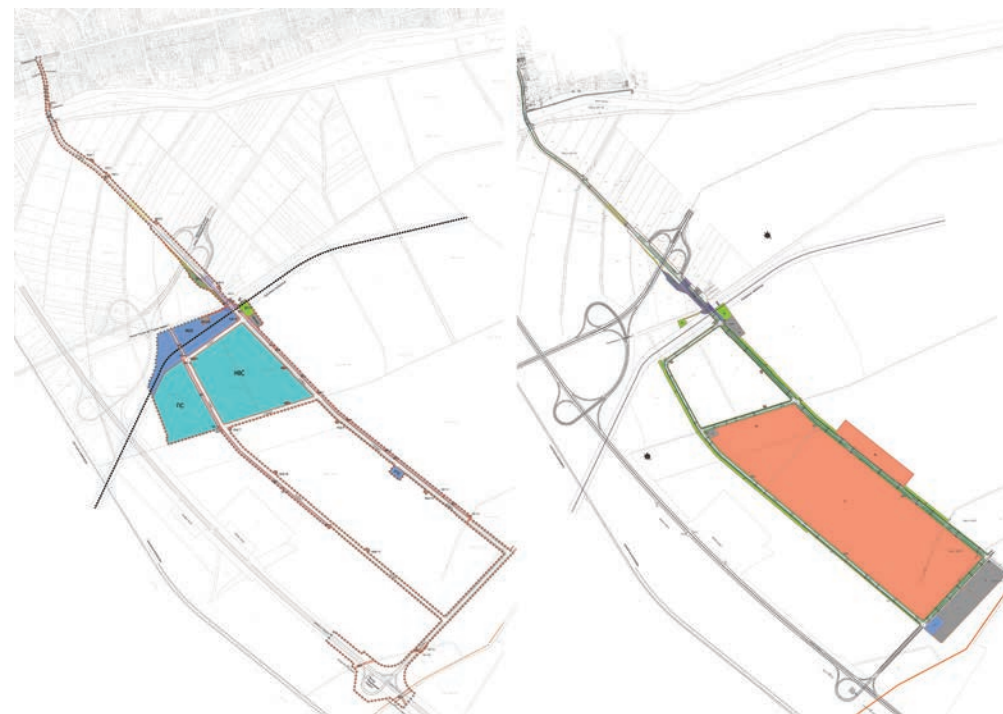
U julu 2025. godine, nakon javnog uvida, i oko 700 predatih primedbi građana, nakon dve odložene javne sednice, nakon prvi put u Srbiji održane elektronske javne sednice, usvojena je 4. faza PPPPN - NFS. Ovim planom je ukupna površina plana povećana na 813,6 ha. Planskom području je pripojeno područje Savskog nasipa i pojas zemljišta u branjenom području do bloka 45, kao i parcela od 252 ha vrednog poljoprivrednog zemljišta za budući tematski park. Uvedena je još jedna nova saobraćajnica do Save, planirano još jedno turističko pristanište i vatrogasna stanica. Dokumentaciona osnova Nacrta plana nije bila dostupna na internet stranici nosioca izrade plana, čime je onemogućen uvid u studije i provera podataka i relacija planskog rešenja sa uslovima nadležnih institucija. Grafički prilozi Nacrta plana su fragmentirani tako da je potpuno onemogućeno njihovo čitanje i razumevanje. Četiri grafička priloga su data u po 16 nelogično preklapajućih segmenata različitih orijentacija, dimenzija i legendi (grafički prilozi su bili urađeni i postojali su

kao jedinstvena celina, ali su naknadno „isečeni“ u 64 grafička priloga, uz izostavljanje jednog segmenta koji bi inače činio „rupu“ u planu). Na slici 2. predstavljene su površine za PPPPN od 1-4 faze integrisane na osnovu prethodno opisanih priloga u cilju sagledavanja planiranog prostornog obuhvata i sadržaja. Objedinjavanje navedenih segmenata u jedinstvene grafičke priloge i tabele, kao preduslov za sagledavanje i razumevanje kompleksnog projekta EXPO Belgrade 2027, bilo je vremenski zahtevno i podrazumevalo je primenu specifičnih znanja, veština, softvera i hardvera. Može se postaviti pitanje šta je povod da se planska dokumentacija ovog projekta od nacionalnog značaja, koji se najavljuje kao razvojna šansa i okosnica najvećeg investicionog projekta Republike Srbije, predstavi na tako netransparentan način. Može se izraziti sumnja u zabrinjavajuću nameru da se čitanje predloženog rešenja onemogući, odnosno da se u velikoj meri onemogući pravo svih zainteresovanih građana da informisano participiraju u procesu planiranja.

U tabeli 2 dat je uporedni pregled promena u površini celokupnog planskog područja i površina planiranih namena u okviru Elaborata za rani javni uvid (2019) i Nacrtima PPPPN NFS faze 1-4.

Slika 2: Nacrt PPPPN – NFS, planirana namena površina. Javni uvid 1-30.10.2021, usvojen 2022. godine.

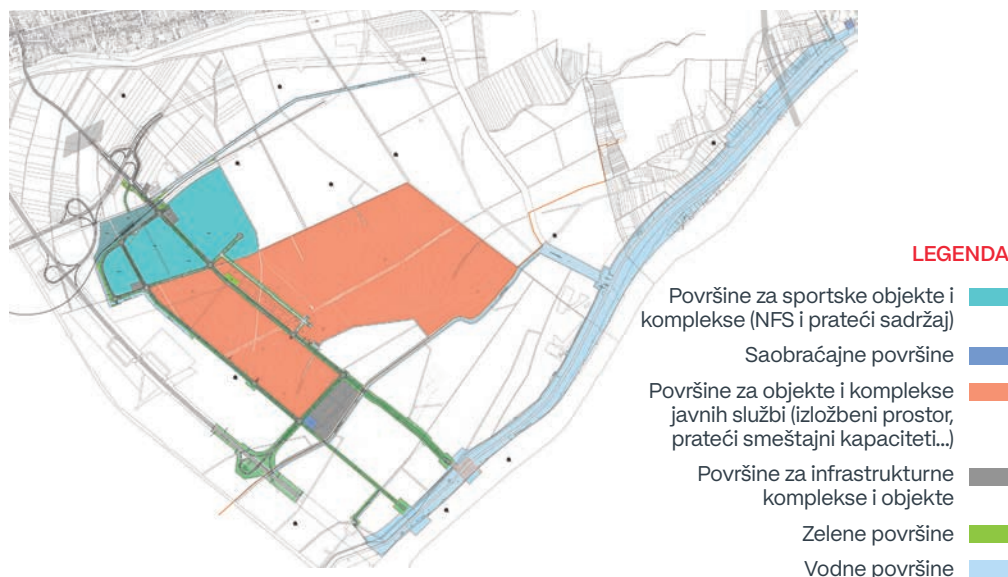
Slika3: Nacrt PPPPN – druga faza, planirana namena površina. Javni uvid 19-17.11.2022, usvojen 2023. godine.

Slika 4: Nacrt NFS PPPPN NFS – treća faza, planirana namena površina. Javni uvid 19.12.2023. do 17.01.2024. usvojen 2024. godine.

Slika 5: Nacrt PPPPN - NFS 4 faza, planirana namena površina. Javni uvid 10-24.2.2025. usvojen 2025. godine.

Tabela 2: Uporedni prikaz bilansa površina Elaborata za rani javni uvid PPPN NFC (ERJU PPPN NFC, 2019), Nacrta PPPPN NFC (2022), Nacrta PPPPN NFC – druga faza (2023), Nacrta PPPPN NFC – treća faza (2024), Nacrta PPPPN NFC – četvrta faza (2025). Boje u tabeli referišu na namene površina datim na slikama 1, 2, 3, 4 i 5.

URBANIZAM I KORUPCIJA / Analiza fenomena i pouke iz prakse

Podaci iz Nacrta planova (grafički prilozi usvojenih planova nisu javno dostupni zbog nefunkcionalnosti CRPD-a)	ERJU PPPPN NFC (Slika 1)	Nacrt PPPPN NFC (Slika 2)	Nacrt PPPPN NFC_2. faza (Slika 3)	Nacrt PPPPN NFC_3. faza (Slika 4)	Nacrt PPPPN NFC_4. faza (Slika 5)
POVRŠINE JAVNE NAMENE	430,20 ha	114,00 ha	167,00 ha	350,43 ha	813,65 ha
Saobraćajne površine	65,50	55,00	32,40	1,13	1,79
Mreža saobraćajnica	/	/	/	69,08	105,30
Železnica	/	/	/	/	12,75
Infrastrukturni objekti i kompleksi	/	3,80	13,40	17,10	16,44
Vodne površine	2,60	7,50	1,10	46,90	207,46
Zelene površine	/	1,10	7,10	2,87	3,09
Komunalne površine	/	/	/	0,37	0,37
Sportski objekti i kompleksi	/	46,60	/	/	/
o Nacionalni fudbalski stadion	35,40	31,80	/	31,40	31,41
o Prateći sportski objekti	/	14,80	/	63,50	62,02
Površine za prateće sadržaje	326,70*	/	/	/	/
Kompleks EXPO 2027	/	/	113,00	118,95	373,01
o Izložbeni prostor	/	/	83,10	83,10	83,15
o Prateći smeštajni kapaciteti	/	/	6,90	8,57	9,20
o Prateći komercijalni sadržaji	/	/	22,90	23,37	23,37
o Predškolska ustanova	/	/	/	0,61	0,61
o Osnovna škola	/	/	/	1,36	1,36
o Hotel	/	/	/	1,94	1,94
o Vatrogasna stanica	/	/	/	/	0,95
o Tematski park	/	/	/	/	252,43
POVRŠINE OSTALIH NAMENA	0	0	0	0	0
Poljoprivredne površine	0	0	0	0	0
UKUPNO	430,20 ha	114,00 ha	167,00 ha	350,43 ha	813,65 ha

* U Elaboratu za javni uvid PPPN NFC iz 2019. godine je za prateće sadržaje NFC predviđena površina od 326,70 ha (dok površina za sam NFC iznosi 35,40 ha), koja potpuno nestaje u Nacrtu PPPPN NFC, a zatim se u Nacrtu PPPPN NFC – druga faza u delu te zone planira Komplex EXPO 2027 – izložbeni prostor (83,10 ha), a u Nacrtu PPPPN NFC – treća faza i prateći sportski objekti (63,50 ha). Ostatak zone pratećih sadržaja iznad železničke pruge iz ERJU se više ne pojavljuje u planskim rešenjima.

RIZICI I SUMNJE NA KORUPCIJU U PRAKSI

3.4. Od analize do akcije: istraživanje kao alat promene

Prethodno izloženi rezultati istraživanja projekta EXPO Belgrade 2027 sa ciljem sagledavanja njegovih prostornih, društvenih i ekoloških implikacija, predstavljaju rezultat kolaborativnog rada grupe studenata i nastavnika Arhitektonskog fakulteta uz podršku aktivista i eksperata u oblasti urbanog razvoja i studenata više fakulteta Univerziteta u Beogradu. Istraživački nalazi, ali i celokupan proces, postali su sredstvo mobilizacije i stvaranja savezništava u borbi za javno dobro.

Istraživački i pedagoški modeli su međusobno integrisani, razvijani i realizovani u uslovima studentskog protesta i institucionalne krize. To je ishodovalo prožimanjem istraživačko-obrazovnih i aktivističkih procesa. Obrazovna praksa se nije odvijala samo u okviru Arhitektonskog fakulteta, već se i u prostorima više fakulteta, otvorenim i zatvorenim javnim prostorima i na digitalnim platformama, a proizvedeni rezultati su ishodovali različitim akcijama u različitim formatima. Pedagoški model se sastojao od tri međusobno povezana nivoa: (1) kolaborativni rad studentsko-nastavničkog tima, (2) saradnju sa građanskim inicijativama i organizacijama civilnog društva, i (3) delovanje u javnoj sferi u funkciji prikupljanja i analize podataka, razumevanja pojave, pokretanja diskusija, prenošenja saznanja, mobilisanja stručne i šire javnosti, i uspostavljanje saradnje. Ova praksa učenja kroz delovanje omogućila je studentima da razumeju mehanizme prostorne i političke moći i da razvijaju alate za odgovorno delovanje u javnom interesu.

Preduzete su sledeće aktivnosti:

- Kontinuirana kolaborativna radionica na Arhitektonskom fakultetu, koja je služila kao osnovna platforma i prostor za razmenu znanja, stavova i koordinaciju istraživačkog rada. Osim studenata, u radu radionica su u analizi i interpretaciji nalaza učestvovali i eksperti iz relevantnih organizacija civilnog društva – Nova planska praksa i Ministarstvo prostora (Slika 6)
- Onlajn komunikacija i grupni rad putem Telegram grupe, koji je omogućio stalno informisanje, kolektivno odlučivanje i mobilizaciju za akciju;
- Organizacija predavanja i tribina u prostorima fakulteta i javnim prostorima u funkciji podsticanja javnog dijaloga o EXPO projektu i njegovim posledicama, na kojima su studenti i građani razmenjivali saznanja: Arhitektonski fakultet, Građevinski fakultet, Rektorat Univerziteta umetnosti, SKC, KC Grad Centar za kulturnu dekontaminaciju itd. (Slike 8, 9, 10, 11).
- Učešće u procedurama donošenja odluka: pisanje primedbi na Nacrtu planova i zakona, učešće na javnim prezentacijama i javnim sednicama Komisije za javni uvid (Slika 12)

- Terenske akcije u saradnji sa građanskim inicijativama i organizacijama civilnog društva sa ciljem informisanja i mobilisanja šire javnosti: postavljanje info-punktova za razgovor sa građanima, protestne aktivnosti u važnim javnim prostorima (Slika 7), posete lokacijama planirane izgradnje, isticanje transparentata na javnim objektima u cilju povećanja vidljivosti problema i otpora: protest ispred Gradske uprave, zbor na Novom Beogradu i info punkt, doček delegata, akcija „Branimo znanjem“ u organizaciji Pobunjenog Univerziteta ispred Rektorata u Beogradu (Slika 13), u organizaciji „Student u svakom selu“ razgovori o EXPO-u i projekcija filma studenata FDU (Slika 14)
- Formiranje i vođenje naloga na društvenim mrežama, kao sredstava za transparentno prenošenje informacija, istraživačkih nalaza i poziva na akciju: blokada.arh i EXPOdiracu
- Proizvodnja i deljenje promotivnog materijala – bedževi, transparenti, plakati (Slike 9, 10, 11, 13, 14)
- Medijske objave: intervju za *Forbes Serbia*, *Radar*, *podkast Sfera*, *Insajder*, *Serbia Insight*, itd.

Pedagoški model je dizajniran sa stanovišta da obrazovanje ne teži samo razumevanju sveta, već i njegovoj promeni – u skladu s potrebama zajednice i u službi opšteg dobra (Fokdal, Čolić&Milovanović-Rodić, 2020; Maruna, Milovanović Rodić & Čolić, 2018; Milovanović-Rodić, Živković & Lalović, 2013). U sinergiji istraživanja, obrazovanja i aktivizma, studenti su ne samo sticali znanja o složenim mehanizmima urbane transformacije, već i aktivno doprinosili oblikovanju javne svesti i izgradnji otpornosti na netransparentno upravljanje javnim resursima.

Slika 6. Kontinuirana interdisciplinarna i intersektorska EXPO radionica na Arhitektonskom fakultetu 15.2.-16.2.2025. Autor: Danijela Milovanović Rodić

Slika 7. Protest ispred Gradske uprave 7. 3. 2025. godine zbog otkazivanja javne sednice Komisije za javni uvid u Nacrt PPPPN – 4. faza. Sednica je zakazana za 21. 3. 2025, pa otkazana, a zatim 11. 7. 2025. održana kao elektronska. Autor: Zoran Đukanović.

Slika 8. Tribina EXPODIRAČU na Građevinskom fakultetu 03. 4. 2025. Autor: Andrej Josifovski

Slika 9, 10, 11. Plakati za najavu EXPO tribina održanih u: Rektoratu umetnosti 16. 5. 2025. godine (9, Autor: Inicijativa Ansambl Generalštab), Studentskom kulturnom centru 5. 6. 2025. godine (10, Autor: Radna jedinica „Student u svakom selu“ studenata u blokadi), Centru za kulturu u Kučevu 26. 7. 2025. godine u saradnji sa studentskom jedinicom Student u svakom selu (11, Autor: Inicijativa Ansambl Generalštab).

Slika 12, 13, 14. Predaja primedbi na Nacrt PPPPN – 4. faza 24. 02. 2025. godine (12, Autor: studentkinja Arhitektonskog fakulteta), učešće u manifestaciji Branimo znanjem u organizaciji Pobunjenog univerziteta 10. 5. 2025. godine (13, Autor: studentkinja Arhitektonskog fakulteta), razgovor sa stanovnicima Požarevca i deljenje edukativnog materijala u okviru programa „Student u svakom selu“ 2. 8. 2025. godine (14, Autor: Radna jedinica „Student u svakom selu“ studenata u blokadi).

Slika 6.

Slika 7.

Slika 8.

URBANIZAM I KORUPCIJA / Analiza fenomena i pouke iz prakse

Slika 9.

RIZICI I SUMNJE NA KORUPCIJU U PRAKSI

Slika 10.

Slika 11.

Slika 12.

Slika 13.

Slika 14.

URBANIZAM I KORUPCIJA / Analiza fenomena i pouke iz prakse

4 OD ANALIZE DO AKCIJE: KLJUČNI NALAZI

Treba imati u vidu da su u funkciji realizacije međunarodne specijalizovane izložbe EXPO Belgrade 2027 do sada preduzete brojne pripremne aktivnosti: eksproprijacija zemljišta, usvajanje posebnog zakona, usvajanje planova i urbanističkih projekata, izrada projektno-tehničke dokumentacije, dobijanje građevinskih dozvola, rezervisan novac u nacionalnim i budžetima lokalnih samouprava, povučeni krediti i formirana javna preduzeća i privredna društva koja će upravljati segmentima kompleksa, ali je i sama gradnja daleko odmakla – saobraćajna i komunalna infrastruktura, stadion, izložbeni prostori, stambeni kompleks i pristanište na Savi.

Nakon sagledavanja zakona, prostornih i urbanističkih planova i njihovih obuhvata i sadržaja, izveštaja i odluka javnih institucija, ali i medijskih sadržaja, može se zaključiti da rešenja koja se planom nude i već izvode, a na osnovu Lex specijalis-a, predstavljaju pretnju po pojedine bitne aspekte vezane za dati lokalitet. Pre svega, projekat EXPO Belgrade 2027 postao je osnov za eksproprijaciju zemljišta, uključujući i ono u privatnom vlasništvu, osnov za ugrožavanje životne sredine, za derogiranje Zakona o planiranju i izgradnji, kao i trošenje javnog novca kroz netransparentne procedure, preko nedovoljno obrazloženog nacionalnog značaja i javnog interesa. Imajući u vidu da je posebnim zakonom omogućeno da se na osnovu istih principa interveniše na celoj teritoriji Srbije, kada su u pitanju „drugi sadržaji u funkciji EXPO-a“, može se konstatovati da je reč o sistemskoj pretnji.

Posebno je zabrinjavajuće što projekat EXPO Belgrade 2027 interveniše na jednom od najznačajnijih beogradskih vodoizvorišta „Surčinskom polju“, koje je do skoro davalo 30% vode za Beograd. Na lokalitetu se predviđa urbanizacija, odnosno izgradnja objekata veće spratnosti koja podrazumeva upotrebu dubokog fundiranja, što je dozvoljeno samo u izuzetnim slučajevima i podrazumeva posebne kompleksne i zahtevne mere zaštite vodoizvorišta (Nenadović, Tekić & Đorđević, 2018). Ukoliko se ove mere ne primene, može biti ozbiljno ugrožen kvalitet podzemne vode, do nivoa budućeg odustajanja od njene prerade, odnosno gašenja samog vodoizvorišta. Takođe, interveniše se za sada na nedovoljno nedefinisan način i na samom Savskom nasipu, koji brani Novi Beograd od poplava. Urbanizacija područja nosi rizik i od budućih poplava, s obzirom na predviđenu „betonizaciju“ i time smanjenu infiltraciju tla. Oslanjanje projekta na za sada ne postojeći sistem za preradu otpadnih voda nosi rizik od budućeg ispuštanja istih direktno u Savu.

Navedeni su samo neki od najznačajnijih uočenih problema koji su ili već ispoljeni ili će se ispoljiti u bliskoj budućnosti. Imajući u vidu da se radi o netransparentnom upravljanju projektom i faznom planiranju bez ograničenja širenja za koji se kreiraju i menjaju po potrebi posebni zakoni, nije moguće u potpunosti sagledati razmere, obuhvat i sadržaj projekta, efekte intervencije, mehanizme upotrebe javnih resursa. Stoga je potrebno:

RIZICI I SUMNJE NA KORUPCIJU U PRAKSI

- Ograničiti prostorni obuhvat MSI EXPO Belgrade 2027, te stoga i primenu Lex specijalisa za EXPO na površinu definisanu Konvencijom o međunarodnim izložbama (1928) za taj tip međunarodnog događaja. Po konvenciji, specijalizovana međunarodna izložba je ograničena na površinu do 25 hektara (uvedeno amandmanom iz 1988, ratifikovanim 1996, u primeni od 2008. godine);
- Omogućiti javnosti uvid u sadržaj Dosijea kojim je Republika Srbija konkurisala za dobijanje prava za organizaciju MSI EXPO i uporediti sa onim što se u zvaničnim dokumentima navodi da MSI EXPO Belgrade 2027 jeste, te stoga i realizuje po povlašćenim uslovima definisanim Lex specijalisom za EXPO;
- Preispitati opravdanost zauzimanja površina za održavanje MSI EXPO Belgrade 2027. definisanim sledećim planovima:
  - a. PPPPN NFS druga faza (2023) čiji je cilj bio da bude planski osnov za "izgradnju objekata potrebnih za realizaciju međunarodne specijalizovane izložbe EXPO BELGRADE 2027", po kom "Kompleks EXPO 2027" zauzima 113 ha, a "izložbeni prostor" u okviru njega 83,10 ha;
  - b. PPPPN NFS – treća faza (2024) čiji je cilj bio da bude planski osnov za "realizaciju neophodnih pratećih sadržaja potrebnih za funkcionisanje područja u vreme održavanja specijalizovane izložbe EXPO BELGRADE 2027, kao i po njenom završetku", po kom "Kompleks EXPO 2027" narasta na 118,95 ha, a "izložbeni prostor" u okviru njega zadržava istu površinu od 83,10 ha;
  - c. PPPPN NFS - četvrta faza (2025), čiji je cilj bio da bude planski osnov za "dalji planski razvoj područja, započet prethodnim fazama proširenjem sadržaja na nivou matičnih kompleksa, saobraćajne i tehničke infrastrukture, podizanjem atraktivnosti područja novim sadržajima (tematski park), povećanjem pristupačnosti području i njegovoj funkcionalnosti nakon završetka manifestacije", po kom "Kompleks EXPO 2027" narasta na neverovatnih 373,01ha, a "izložbeni prostor" u okviru njega na neznatno uvećanu površinu od 83,15 ha;
- Preispitati zakonitost donošenja navedenih planova: PPPPN NFS – druga faza (2023), PPPPN NFS – treća faza (2024) i PPPPN NFS – četvrta faza (2025);
- Preispitati zakonitost Zakona o posebnim postupcima radi realizacije međunarodne specijalizovane izložbe EXPO BELGRADE 2027 (2023);
- Zaustaviti usvajanje predloženih izmena i dopuna Zakona o posebnim postupcima radi realizacije međunarodne specijalizovane izložbe EXPO BELGRADE 2027;
- Napraviti konačan spisak svih kompleksa i pojedinačnih lokacija na kojima se realizuju projekti u funkciji EXPO-a, navesti po kom su svojstvu u „funkciji EXPO-a“ i osnov po kom su ta svojstva utvrđena, navesti precizne iznose sredstava potrebnih za njihovu realizaciju, načine i izvore finansiranja, navesti po kom se pravnom osnovu realizuju i uraditi studije opravdanosti angažovanja javnih resursa za njihovu realizaciju;
- Omogućiti uvid u svu pravnu i projekttnu dokumentaciju sa ciljem ispitivanja zakonitosti svih dosadašnjih postupaka i efekata na javni interes.

5 ZAKLJUČNE NAPOMENE

Međunarodna specijalizovana izložba EXPO Belgrade 2027 najavljena je kao pokretač pozitivnih promena i razvojni potencijal za Srbiju. Međutim, istraživanje mehanizama upotrebe javnih resursa u okviru projekta EXPO Belgrade 2027 pokazalo je da se iza retoričke figure „nacionalne razvojne šanse“ krije niz sistemskih odstupanja od načela zakonitosti, transparentnosti i javnog interesa. Kroz kombinaciju institucionalne analize i akcionog, transdisciplinarnog pristupa, pokazano je da EXPO Belgrade 2027 nije jednoznačno definisan ni po sadržaju, ni po obuhvatu, ni po pravnom okviru, te da se kroz terminološku konfuziju, fazno planiranje i pravne izuzetke omogućava nekontrolisano širenje projekta i netransparentno trošenje javnih sredstava.

Uočena je tendencija centralizacije odlučivanja i derogiranja važećih zakona u korist ad hoc zakonskih rešenja koja se primenjuju selektivno i van uobičajenih procedura. Time je stvoren institucionalni okvir koji onemogućava demokratsku kontrolu i javno učešće, a istovremeno omogućava upitne intervencije u prostoru, uključujući i one sa potencijalno ozbiljnim ekološkim posledicama – naročito na vodoizvorište Surčinsko polje i Savski nasip.

Zbog toga se u radu ističe potreba za hitnim preispitivanjem pravne, prostorne i institucionalne osnove projekta. Neophodno je obustaviti dalju ekspanziju planiranih sadržaja, obezbediti uvid u kompletnu dokumentaciju, vratiti poštovanje Zakona o planiranju i izgradnji, i obezbediti stvarno, a ne formalno učešće javnosti u donošenju odluka. Projekti ove veličine i složenosti zahtevaju transparentne, odgovorne i demokratske procedure koje neće zaobilaziti osnovne principe održivog razvoja i javnog interesa.

Uloga akademske zajednice, posebno kroz angažovano obrazovanje i pobunjeno planiranje, pokazala se kao ključna u demistifikaciji procesa planiranja i mobilizaciji otpora prema nepravednim praksama. Znanje koje se gradi u zajednici i za zajednicu može biti osnova za transformaciju aktuelnih razvojnih modela – iz zatvorenih, centralizovanih i netransparentnih u inkluzivne, pravedne i održive.

LITERATURA

Naučni i stručni radovi

- Čolić, R., Milovanović Rodić, D., & Fokdal, J. (2023). To what extent can collaborative platforms in urban planning education enhance transformative learning outside of academia? *International journal of sustainability in higher education*, 24 (7): 1507–1523. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-06-2022-0184>
- Fokdal, J., Čolić, R., & Milovanović Rodić, D. (2020). Integrating sustainability in higher planning education through international cooperation: Assessment of a pedagogical model and learning outcomes from the students' perspective. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, Vol. 21 No. 1, pp. 1-17.
- Flyvbjerg, B. (2007). Policy and Planning for Large Infrastructure Projects: Problems, Causes, Cures. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 34(4), 578–597. <https://doi.org/10.1068/b32111>.
- Flyvbjerg, B. (2014). What you Should Know about Megaprojects and Why: An Overview. *Project Management Journal*, 45(2), 6–19. <https://doi.org/10.1002/pmj.21409>
- Flyvbjerg, B., Bruzelius, N., & Rothengatter, W. (2003). *Megaprojects and risk*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9781107050891>
- Freire, P. (2005). *Pedagogy of the oppressed* (M. B. Ramos, prev.; 30th anniversary ed., uvod D. Macedo). New York: The Continuum International Publishing Group.
- Healey, P. (1997). *Collaborative planning*. Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-25538-2>
- Huq, E. (2020). Seeing the insurgent in transformative planning practices. *Planning Theory*, 19(4), 371-391.
- Innes, J. E. (1995). Planning Theory's emerging paradigm: communicative action and interactive practice. *Journal of Planning Education and Research*, 14(3), 183–189. <https://doi.org/10.1177/0739456x9501400307>
- Kočović De Santo, M., Milovanović Rodić, D., Babović, D., & Kuzma, I. (2023). Empowering strategic priority areas of cultural policy: Empirical findings on cultural participation processes in Serbia. *Strategec Management*, 28(2), 45–63. <https://doi.org/10.5937/straman2200030k>
- Lowndes, V. (2001b). Rescuing Aunt Sally: Taking institutional theory seriously in urban Politics. *Urban Studies*, 38(11), 1953–1971. <https://doi.org/10.1080/00420980120080871>
- Maruna, M., Milovanović Rodić, D., Slavković, Lj., Radovanović, K., Ristović, M., Vajović, M., Đurđević, M., & Tomašević, M. (2020). Ka kolaborativnom upravljanju: platforma za promociju savremenog koncepta prostornog razvoja. U: Jevtić, A., & Drašković, B. (priredili), *Budućnost gradova i urbanizma* (str. 49–56). Beograd: Udruženje urbanista Srbije.
- Maruna, M., Teofilović, V., & Milovanović Rodić, D. (2023). Transformacija institucionalne strukture urbanističkog planiranja u postsocijalističkoj tranziciji: primer Savskog keja na Novom Beogradu. *Arhitektura i urbanizam*, 57, 5–16. <https://doi.org/10.5937/a-u0-45379>
- Maruna, M., Milovanović Rodić, D., & Čolić, R. (2018). Remodelling Urban Planning Education for Sustainable Development: The case of Serbia. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 19(4), 658–680. <https://doi.org/10.1108/ijsh-07-2017-0102>
- Milovanović Rodić, D., & Maruna, M. (2022). Kolaborativni pristup za utvrđivanje i odbranu javnog interesa u neoliberalnom, politizovanom i polarizovanom urbanom pejzažu. *U potrazi za javnim interesom: dometi urbanizma*, (str.63-83). Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet. ISBN 978-86-7924-283-9
- Milovanović Rodić, D. (2015). Local Development Strategies Without Strategic Thinking: Lost In Between Politicians' Games, Administrations' Rigidity and Planner's Depression. *SAJ - Serbian Architectural Journal, University of Belgrade, Faculty of Architecture*, 7(3), 381–400, ISSN: 1821–3952
- Milovanović-Rodić, D., Živković, J., & Lalović, K. (2013). Changing Architectural Education for Reaching Sustainable Future: A contribution to the discussion. *SPATIUM*, 29, 75–80. <https://doi.org/10.2298/spat1329075m>
- Miraftab, F. (2009). Insurgent Planning: Situating radical planning in the global South. *Planning Theory*, 8(1), 32–50. <https://doi.org/10.1177/1473095208099297>
- Nenadović, A., & Milošević, J. (2022). Creating Sustainable Buildings: Structural Design Based on the Criterion of Social Benefits for Building Users. *Sustainability*, 14(4). 2133, <https://doi.org/10.3390/su14042133>
- Nenadović, A., Tekić, Ž., & Đorđević, S. (2018). Environmentally-based structural design criteria for buildings. *Thermal Science*, 22(4), 1047-1058. <https://doi.org/10.2298/tsci170525132n>
- North, D. C. (1992). Institutions and economic theory. *The American Economist*, 36(1), 3–6. <https://doi.org/10.1177/056943459203600101>

- Perić, a., Maruna, M. (2022) Post-socialist discourse of urban megaproject development: From City on the Water to Belgrade Waterfront. *Cities*, 130. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.103876>.
- Zeković, S., Maričić, T. (2022). Contemporary governance of urban mega-projects: A case study of the Belgrade waterfront. *Territory, Politics, Governance*, 10 (4), 527-548. <https://doi.org/10.1080/21622671.2020.1774410>

Zakonska, planska i druga dokumentacija

- EXPO 2027 d.o.o. (2024). Javni poziv za izradu sveobuhvatnog EXPO master plana i angažovanje glavnog arhitekta na period od tri godine (broj nabavke: 30/24).
- Vlada Republike Srbije. (2018a). Zaključak Vlade Republike Srbije br. 351-7235/2018.
- Vlada Republike Srbije. (2018b). Odluka o izradi Prostornog plana područja posebne namene Nacionalnog fudbalskog stadiona. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 86/2018, 18/2022.
- Vlada Republike Srbije. (2019). Odluka o obrazovanju Radne grupe za praćenje realizacije projekta „Izgradnja Nacionalnog fudbalskog stadiona, sa pratećim sadržajem“. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 45/2019.
- Vlada Republike Srbije. (2022a). Zaključak Vlade Republike Srbije br. 351-5082/2022.
- Vlada Republike Srbije. (2022b). Odluka o obrazovanju Radne grupe za vođenje postupka kandidature grada Beograda, Republike Srbije za međunarodnu specijalizovanu izložbu EXPO Belgrade 2027. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 124/2022.
- Vlada Republike Srbije. (2022c). Uredba o utvrđivanju Prostornog plana područja posebne namene Nacionalnog fudbalskog stadiona. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 31/2022.
- Vlada Republike Srbije. (2023a). Odluka o osnivanju privrednog društva „EXPO 2027“ d.o.o. Beograd. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 103/2023.
- Vlada Republike Srbije. (2023b). Uredba o utvrđivanju Prostornog plana područja posebne namene Nacionalnog fudbalskog stadiona – druga faza. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br.
- Vlada Republike Srbije. (2023c). Uredba o utvrđivanju Prostornog plana područja posebne namene Nacionalnog fudbalskog stadiona – druga faza. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 9/2023.

- Vlada Republike Srbije. (2023d). Uredba o uslovima, kriterijumima i sadržaju dokumentacije za utvrđivanje projekata za izgradnju objekata od značaja, odnosno od posebnog značaja za Republiku Srbiju. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 93/2023.
- Vlada Republike Srbije. (2024a). Odluka o osnivanju Privrednog društva „SPV Galovica 1“ d.o.o. Beograd. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 3/2024.
- Vlada Republike Srbije. (2024b). Odluka o osnivanju privrednog društva „SPV Galovica 2“ d.o.o. Beograd. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 3/2024.
- Vlada Republike Srbije. (2024c). Odluka o osnivanju privrednog društva „SPV Galovica 3“ d.o.o. Beograd. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 3/2024.
- Vlada Republike Srbije. (2024d). Odluka o osnivanju privrednog društva „SPV Petrac 1“ d.o.o. Beograd. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 3/2024.
- Vlada Republike Srbije. (2024e). Odluka o osnivanju privrednog društva „SPV Petrac 2“ d.o.o. Beograd. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 3/2024.
- Vlada Republike Srbije. (2024f). Odluka o osnivanju privrednog društva „SPV Petrac 3“ d.o.o. Beograd. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 3/2024.
- Vlada Republike Srbije. (2024g). Odluka o osnivanju privrednog društva „SPV Akvatik centar“ d.o.o. Beograd. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 8/2024.
- Vlada Republike Srbije. (2024h). Uredba o pravilima postupka nabavke dobara, usluga ili radova potrebnih za realizaciju međunarodne specijalizovane izložbe EXPO Belgrade 2027. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 8/2024.
- Vlada Republike Srbije. (2024i). Uredba o utvrđivanju Prostornog plana područja posebne namene Nacionalnog fudbalskog stadiona – treća faza. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 13/2024.
- Vlada Republike Srbije. (2025). Uredba o utvrđivanju Prostornog plana područja posebne namene Nacionalnog fudbalskog stadiona – četvrta faza. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 58/2025.
- Konvencija o međunarodnim izložbama. Pariz. 1928. *Službeni glasnik Republike Srbije*. Međunarodni ugovori, br. 105/2009.
- *Pravilnik o sadržini, načinu i postupku izrade dokumenata prostornog i urbanističkog planiranja*. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 32/2019 i 47/2025.
- Zakon o javnim nabavkama. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 91/2019, 92/2023.

- Zakon o državnoj upravi. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 79/2005, 101/2007, 95/2010, 99/2014, 47/2018 i 30/2018 – dr. zakon.
- Zakon o podsticanju građevinske industrije Republike Srbije u uslovima ekonomske krize. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 45/2010, 99/2011, 121/2012 i 124/2012 – dr. zakon.
- Zakon o posebnim postupcima radi realizacije međunarodne specijalizovane izložbe EXPO BELGRADE 2027. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 92/2023.
- Zakon o posebnim postupcima radi realizacije projekata izgradnje i rekonstrukcije linijskih infrastrukturnih objekata od posebnog značaja za Republiku Srbiju. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 9/2020.
- Zakon o potvrđivanju protokola od 30. novembra 1972. godine sa amandmanima od 24. juna 1982. godine i 31. maja 1988. godine, Konvencije o međunarodnim izložbama potpisane u parizu 22. novembra 1928. godine, izmenjene i dopunjene protokolima od 10. maja 1948. godine, 16. novembra 1966. godine, 30. novembra 1972. godine, i amandmanima od 24. juna 1982. godine i 31. maja 1988. godine. *Službeni glasnik Republike Srbije – međunarodni ugovori*, br. 6/2023.
- Zakon o utvrđivanju javnog interesa i posebnim postupcima eksproprijacije i izdavanja građevinske dozvole radi realizacije projekta "Beograd na vodi". *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 34/2015, 103/2015 i 153/2020.
- Zakon o utvrđivanju javnog interesa i posebnim postupcima radi realizacije projekta izgradnje infrastrukturnog koridora auto-puta E-761, deonice Pojate–Preljina. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 49/2019.

Internet izvori:

- Bureau International des Expositions. (n.d.). *About Specialised Expos*. Preuzeto 12. jul 2025. sa <https://www.bie-paris.org/site/en/expos/specialised-expos/about-specialised-expos>
- Vlada Republike Srbije. (2024, 20. januar). *Predstavljen plan "Skok u budućnost – Srbija EXPO 2027"*. Preuzeto 25. avgusta 2025. sa <https://www.srbija.gov.rs/vest/760179/predstavljen-plan-skok-u-buducnost-srbija-expo-2027.php>
- Transparentnost Srbija. (2024). *Poseban zakon za EXPO i njegova primena*. Beograd: Transparentnost Srbija. Preuzeto 13. jul 2025. sa https://www.transparentnost.org.rs/images/dokumenti_uz_vesti/Poseban_zakon_EXPO.pdf
- *Skok u budućnost – Srbija 2027*. (n.d.). Preuzeto 25. avgusta 2025. sa <https://srbija2027.gov.rs>

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

711.4:343.352(082)
711:174(082)

URBANIZAM i korupcija : [analiza fenomena i pouke iz prakse]
/ urednice Danijela Milovanović Rodić, Ljubica Slavković, Jasmina Đokić.
- Beograd : Univerzitet, Arhitektonski fakultet, 2025 (Beograd : Standard 2).
- 289 str. : ilustr. ; 22 cm. - (Edicija Gradovi između javnog interesa i
privatnog profita)

Tiraž 200. - "Publikacija je realizovana u okviru projekta Javnost u javnim politikama..." --> kolofon. - Str. 10-13: Predgovor / urednice. - Str. 16-38: Recenzije / Vladan Đokić, Milena Dragičević Šešić, Ana Perić Momčilović.
- Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-7924-391-1

1. Миловановић Родић, Данијела, 1969- [urednik] [autor dodatnog teksta]
а) Корупција - Урбанизам - Зборници б) Просторно планирање - Етика
- Зборници

COBISS.SR-ID 178903561

